

Mittuniversitetet
MID SWEDEN UNIVERSITY

S·E·S·P·A

Samiska sociala entreprenörer

En kamp för ett folks självbestämmande,
självförtroende och överlevnad

Christina Åhrén

2013-05-12

En investering för framtiden

EUROPEISKA
UNIONEN
Europeiska
regionala
utvecklingsfonden

Mittuniversitetet
MID SWEDEN UNIVERSITY

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Länsstyrelsen
Västernorrland

Förord

Inom ramen för det sk SESPA – projektet (Societal Entrepreneurship in Sparsely Populated Areas) har ingått att genomföra en studie av det samiska sociala entreprenörskapet med bas i Jämtlands län. SESPA är ett forskningsprojekt inom EU:s regionala strukturfondsprogram som samfinansieras av Mittuniversitetet, EU och Länsstyrelserna i Jämtland och Västernorrland. Denna studie har på vårt uppdrag genomförts av etnologen fil.dr. Christina Åhrén.

Syftet med studien är att utröna om det finns samiska sociala entreprenörer i Jämtland och vidare undersöka vilka drivkrafter som finns för samiskt entreprenörskap samt att beskriva en genomförd strategi, slow food sapmi, för att rädda den samiska kulturen och renskötseln

Slow food sapmi och andra samiska rörelser kan inte enbart ses som enskilda företag och föreningar för samiska näringsidkare. Dessa aktörer arbetar medvetet strategiskt och politiskt för att rädda sin kultur och renskötseln. Strategin är genomtänkt och grundar sig på dekoloniseringsmetoder.

Renskötseln i Jämtland och Härjedalen idag har svårt att nå ekonomisk lönsamhet. Rovdjur, renbeteskonflikter och psykisk ohälsa bland renskötarna är tre av de utmaningar som dagens renskötare ställs inför. Samtidigt finns en ökad medvetenhet om det koloniala arvet inom det samiska samhället. Samerna har kommit till insikt om att de fortsatt påverkas av den assimilationspolitik som svenska staten förde under 1900-talet och de arbetar alltmer aktivt för att bryta de problem som den politiken förde med sig. Genom att använda sig av rådande teorier kring dekolonisation har en rörelse inom befolkningen startat där organisationer, föreningar och företagare ser på saker som fattas i det samiska samhället och de problem som finns och adresserar dem från en ny utgångspunkt. Det är samernas egen kultursyn och samernas egen förståelse av världen som skall stå i fokus, enligt rörelsen.

Östersund 20 december 2013

Professor Anders Lundström

Mittuniversitetet

Professor Yvonne von Friedrichs

Mittuniversitetet

Innehållsförteckning

Inledning	4
Den samiska sociala entreprenörerna	4
Slow Food Sapmí	6
Renskötsels villkor	6
Slow food rörelsen kommer till Sapmí	12
Drivkraften är dekolonisation	14
Kolonisationen av Sapmí	17
Dekolonisationen av Sapmí	21
Renskötselns utmaningar	24
Souvas – en samisk maträtt för vardagsbruk	26
Slow Food som sociala entreprenörer	30
Riskerna med att befästa vad som är samiskt	33
Sammanfattning	36
Käll och litteraturförteckning	38
Tryckta källor	38
Svensk författningssamling (SFS)	42
Tidningar och tidsskrifter	42

Inledning

Socialt entreprenörskap har som begrepp intagit en alltmer framträdande roll inom såväl akademien som inom gängse samhällsdebatt. Begreppet utmanar många av de normer, värderingar och idéer som finns om hur man driver företag eller hur samhällsutveckling sker. Forskningens fokus har emellertid lagts vid majoritetssamhällets sociala entreprenörer oavsett om de finns i urban eller glesbygdsmiljö. Syftet här är dock att lyfta fram det samiska entreprenörskapet. Vad driver de samiska sociala entreprenörerna? Varför blir de sociala entreprenörer? Vad gör de och vilka effekter har de på samhället? Vilka behov i det samiska samhället fyller de?

Dessa frågor skall besvaras genom inifrånstudie av de samiska sociala entreprenörerna och med det samiska samhället i fokus. Genom deltagande studier och intervjuer riktas sökljuset på samiskt socialt entreprenörskap med sin bas i Jämtlands län.

Den samiska sociala entreprenören

Jämtlands län har under lång tid varit en plats där samiska organisationer, föreningar och stiftelser haft sitt säte. 1918 hölls det första samiska landsmötet i Östersund¹. 1993 invigdes det samiska parlamentet Sametinget och som dess förste styrelseordförande valdes Jämtlandssamen Ingvar Åhrén. Idag har kulturcentrumet Gaaltije sitt säte i Östersund, myndigheten Sametinget har sin informationssektion och sitt språkcentrum stationerat i staden, föreningen Slow Food Sapmí finns delvis placerad i Östersund, jeansmärket Denim demon har sina rötter i Oviksfjällen och i Härjedalen arrangeras årligen den samiska festivalen Lopme Naestie².

¹ Detta var det första samiska landsmötet som hölls i Sverige. Året tidigare, 1917, hade det allra första samiska landsmötet hållits i Trondheim, Norge. Se: Lantto, Patrik, 2000. *Tiden börjar på nytt: en analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900-1950*. Umeå. Institutionen för nordiska språk. Kulturgräns norr.

² Lopme Naestie betyder snöstjärna på sydsamiska

Med detta som grund genomfördes flera samtal med aktörer inom ovanstående föreningar, företag och organisationer. Målet var att försöka utröna om det finns samiska sociala entreprenörer i Jämtlands län och lyfta fram deras drivkrafter samt vilka behov de fyller och effekter de har, på det samiska samhället.

Social entreprenör har flertalet forskare försökt begreppsdefiniera. Trots det finns det fortsatt ingen klar definition. Men många menar att det handlar om en aktiv handling och om att skapa något nytt. Jag utgick i mina inledande intervjuer från att socialt entreprenörskap inte bara var begränsat till att starta ett företag. Det kunde också vara att sätta igång en organisation eller en aktivitet. Det samhällsnyttiga syftet borde dock stå i fokus för den sociala entreprenören. Den sociala entreprenören skulle se något som fattades i det samiska samhället och adressera det. Ett innovativt initiativ som utvecklade samhällsnyttiga funktioner³.

Efter de inledande samtalen var det en samisk förening som skiljde ut sig bland de andra. En förening vars medlemmar var egna samiska förädlingsföretagare eller drev samiska restauranger. Deras drivkrafter och mål var från föreningens ordförande till dess medlemmar klart genomtänkt. De sade att de skulle rädda det samiska folket och rennäringen genom nya produkter och en ny stolthet över sin kultur. Medlemmarna talade om dekolonisation och en ny samisk era. De talade om att nyttja näringslivets logik och metoder för att få till stånd en social förändring av den samiska kulturen⁴. Det var inga små ord som användes utan det var retoriskt medvetna uttryck som grundades i en genomtänkt teori. I skenet av det togs beslutet att studien skulle inriktas mot föreningen Slow Food Sapmís, dess ledning och medlemmar.

³ Se: Gawell, Malin & Johannisson, Bengt & Lundqvist, Mats, 2009. *Samhällets entreprenörer. En forskarantologi om samhällsentreprenörskap*. Stockholm. Stiftelsen för kunskaps och kompetensutveckling. S 8

⁴ Jämför: Augustinsson, Erika & Brisvall, Maja, 2011. *Tjäna pengar och rädda världen. Den hållbara ekonomins entreprenörer*. Stockholm. Bookhouse Publishing. S 77

Slow Food Sapmí

Slow Food Sapmí står i centrum av denna studie. Slow Food Sapmí är en del av en större internationell rörelse som fått en samisk variant och det är den samiska delen som står i fokus här.

Internationella delen av Slow Food rörelsen startade som en reaktion mot snabbmatsindustrin. Det som Georg Ritzler kallar McDonaldiseringen av samhället. Ett samhälle där alltmer skall vara standardiserat, kontrollerat, homogeniserat och effektiviserat⁵. Slow Food vill som kontrast till detta grunda sig på lokalt odlade råvaror tillredda med traditionella metoder. Rörelsen startades 1986 av italienaren Carlo Petrini och har sitt säte i italienska Bra. Idag har rörelsen 90 000 medlemmar i 135 länder och arbetar utifrån devisen gott, rent och rättvist. 2009 nådde rörelsen Sapmí. Sedan dess har föreningen haft en betydande inverkan på renskötarna i Sverige. Inte minst i hur de betraktar sin kultur och sitt yrke. För att förstå hur Slow Food kunde få denna omedelbara inverkan på samerna måste renskötselns formella villkor först beskrivas.

Renskötselns villkor

Renskötseln i Sverige regleras genom Rennäringslagen⁶. Rennäringslagen stiftar att den som är av samisk härkomst (same) får använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Detta kallas renskötselrätten och tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd. Rätten är således alla samers men för att utöva rätten stiftar renskötsellagen att renskötselrätten bara får utövas av den som är medlem i sameby. Medlem i en sameby är den som har ett registrerat renmärke, alltså samer som äger renar.

⁵ Ritzer, Georg, 2005. *The McDonaldisation of society*. I: Whitaker, Lisa Grey, 2005. *Getting started in sociology*. Arizona. Arizona state university. S 13-19

⁶ SFS 1971:437. Rennäringslag. Stockholm

Första paragrafen i Rennäringslagen stipulerar att alla samer har renskötselrätt men i det andra stycket framgår att rätten bara tillfaller den renskötande befolkningen. Den här indelningen av det samiska folket i renskötare och icke renskötare har en lång historia som går tillbaka till den allra första rennäringslagen 1886. De konsekvenser som denna kategoriklyvning har haft, och fortsatt har, på befolkningen påverkar också de samiska sociala entreprenörernas val av verksamhet samt deras drivkrafter. Därför görs här en kortare förklaring av samernas och renskötarnas vardag.

Renskötselrätten med särrättigheter i form av jakt och fiske tillfaller den renskötande samiska befolkningen. Renskötarna är sedan medlemmar i en särskild sameby som styr deras vardagliga verksamhet.

Samebyn är ingen by i den vanliga betydelsen av hus, grannar, skolor och affärer. En sameby är ett geografiskt område där medlemmarna i varje enskild sameby får bedriva renskötsel, jaga och fiska. I Sverige finns 51 samebyar från Dalarna i söder till nordligaste Sverige. Varje by består av åretruntmarker där renskötsel får bedrivas hela året. En fjällsameby har sina åretruntmarker i fjällen. Skogssamebyar har sina åretruntmarker i skogsområden. I Jämtland/Härjedalen finns bara fjällsamebyar. Till dessa åretruntmarker tillkommer betesområden som samebyn får nyttja mellan 1 oktober och 1 maj varje år. I Jämtland har samebyarna åretruntmarker i fjällen och vinterbete i området öster om fjällkedjan ner till kustområdet.

Samebyn är således ett geografiskt område som också har till ändamål att enligt rennäringslagen för medlemmarnas gemensamma bästa ombesörja renskötseln inom byns betesområde. Det åligger samebyn att särskilt ansvara för att renskötseln drivs på ekonomiskt bästa sätt och att utföra, underhålla och driva anläggningar som behövs för renskötseln. Varje enskild medlem skall verka för samebyns bästa och kollektivt överse ekonomiska frågor och ansvara för kollektivt ägda renskötselbostäder och anläggningar⁷. Varje renskötare äger emellertid sina renar individuellt och driver enskild firma för köttproduktion.

Renskötaren har på detta sätt en vardag där han/hon både skall arbeta för att ”kollektivet samebyn” och sin egen enskilda firma drivs på ekonomiskt bästa sätt.

⁷ SFS 1971:437. Rennäringslag. Stockholm

Detta är i praktiken en delikat balansakt. Samebyns medlemmar ansvarar kollektivt för att laga gården och underhålla slaktanläggningar. Varje enskild renskötare har i detta ett egenintresse. När renarna samlas in för exempelvis slakt måste gårdesstängslen vara hela så att renarna inte smiter ut igen. Därför bör varje enskild renägare varje vår tillsammans med de andra medlemmarna i samebyn laga anläggningar efter vinterns stormar. Det är ett tidsödande och ofta tungt arbete. Mil efter mil av stängsel i fjällmiljö har böjts och förstörts av snömassorna. Nya stängsel måste sättas upp och ihopknycklade stängsel måste rätas ut. Medlemmarna kan nu välja att genomföra arbetet själva eller betala andra medlemmar att genomföra arbetet. Det viktigaste är att arbetet utförs. När hösten kommer och slaktanläggningarna skall användas måste de vara funktionsdugliga.

Det här är ett exempel på det arbete som samebyn skall ansvara för. Det är ett kollektivt lagstiftat samarbete mellan enskilda samer som drivs av såväl kollektiva intressen som egenintressen. För varje enskild renägare äger sedan sina renar individuellt och driver en enskild firma. Detta betyder att varje renskötare önskar öka sin individuella renhjord för att på så sätt öka sin avkastning. Samebyn har emellertid ett fastställt antal renar som de får inneha inom sina gränser. Det betyder att konkurrensen mellan renskötarna ofta är hård. En renskötare som ökar sitt antal renar gör det alltid på bekostnad av en annan renskötare. De gemensamma och enskilda intressena fungerar därmed i en komplicerad avvägningssituation där individerna måste söka olika former av förståelse och samarbeten, speciellt som ingen är villig att frånsäga sig renskötselrätten och sina särrättigheter i form av jakt och fiske.

På detta sätt skapar rennäringslagstiftningen en speciell samhällsstruktur som väl beskrivs i Åsa Nordins studie "Renskötseln är mitt liv". I studien påvisas hur renskötseln följer en inre logik skapat av urfolkstraditioner, ekonomisk anpassning och lagstiftningens villkor. Ett exempel på hur samebyn innehåller traditionella segment är arbetsformerna⁸. En sameby är indelad i olika Siidagrupper. Siida är ett samiskt begrepp som omfattar en grupp renskötare inom en sameby som valt att samarbeta. De hjälper varandra med det dagliga renskötselarbetet men de förväntas också hjälpa varandra i ekonomiska frågor och i kontakter med myndigheter. I omröstningar inom samebyn röstar alltid Siidagruppen likadant. Det råder "absolut lojalitet" inom Siidan och är en medlem inte nöjd med Siidans beslut har den som valmöjlighet att lämna Siidan. En stark Siidagrupp är den som hålls intakt, ofta i

⁸ Nordin, Åsa, 2007. *Renskötseln är mitt liv: analys av den samiska renskötselns ekonomiska anpassning*. Umeå. Vaartoeh, centrum för samisk forskning

flera generationer. Medlemmarna kan arbeta aktivt dagligen inom renskötelsen eller ha sin huvudinkomst från andra yrken. Medlemmarna förväntas dock hjälpa till inom renskötelsen under specifikt arbetstygda perioder såsom kalvmärkningen under sommaren eller när renarna skall flyttas. Dessutom söker en stark Siidagrupp ofta yrken utanför renskötelsen som kan hjälpa renskötarna i deras vardagliga arbete, det kan vara som civilekonom, jurist på ett departement, inom samiska organisationer eller inom politiken. Siidan bygger på gemenskap och lojalitet och vare sig du arbetar dagligen med renskötsel eller har din huvudinkomst utanför renskötelsen är Siidan i centrum av dess medlemmars liv.

Åsa Nordin beskriver i skenet av detta hur renskötsel företag, inte först och främst ska betraktas som företag, utan som ett sätt att leva. Det blir än mer tydligt eftersom renskötelsen idag är ekonomiskt olönsam och den aktive renskötaren måste ha biinkomster, antingen från eget extraarbete eller från andra Siidamedlemmar. Genom att betrakta renskötelsen som en livsform, där renskötarna från barndomen lärt sig yrkets färdigheter och känner ett ansvar för sin kultur och sitt folk, förstås renskötarnas vilja att fortsätta med renskötelsen trots de dystra ekonomiska förutsättningarna och trots de ekonomiska uppoffringar alla Siidamedlemmar måste göra⁹.

Samerna som urfolk hålls samman av en kultur där släktband, samebyttillhörighet och kollektivitet är centrala delar. Kultur används i texten för att beskriva de värderingar, normer och kunskaper som överförs mellan generationer. Kunskaper som innefattar både hur man gör saker som varför man gör saker. Kulturbegreppet används här med perspektivet att det existerar socialt och kan upprätthållas med stabilitet men också genomgå snabba förändringar. Kultur är, enkelt uttryckt, en del av den process som gör världen meningsfull¹⁰

Vilka värderingar och normer som gäller i din kultur får varje enskild individ med sig genom uppfostran och närvaro i samhället. Studier påvisar hur samisk barnuppfostran sker kollektivt och att barnen tidigt får meningsfulla åldersanpassade arbetsuppgifter som stärker deras band till renskötelsen, deras samiska familj och deras Siida. Ett litet barn kan exempelvis bära in ved, ett vedträ i taget. Ett annat litet barn kan ha som ansvar att alla i familjen har regnkläder när familjen besöker rengården¹¹. I kunskapsöverföringen lyfts särskilt familjens och naturens

⁹ Nordin, Åsa, 2007.

¹⁰ Ehn, Billy, 1993. *Kultur och erfarenhet: aktuella teman i svensk etnologi*. Stockholm. Carlsson

¹¹ Balto, Asta, 1997. *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo. AD Notam Gyldendal AS. Åhrén, Christina, 2008.

betydelse för samerna fram. Naturen lånas bara från nästa generation och det är viktigt att bara ”ta” det som man behöver. Barnen får lära sig att inte göra eld på stigar eller slänga ben efter en måltid hursomhelst i naturen. Föräldrar och släktingar berättar historier om olika platser och med tiden får barnen sina egna platser i naturen där de kan vila och slå läger¹². Oavsett ålder får de renskötande barnen på detta sätt en betydande roll att fylla och deras arbetsuppgifter förändras med ökad ålder, men varje arbetsuppgift ges ett värde och lär barnen vad som är viktigt och hur viktig slakten, kollektivet och naturen är för renskötaren. Det här är ett exempel på hur värderingar, normer och kunskaper överförs mellan generationer och hur tidigare generation upprätthåller kulturens sociala stabilitet.

Betraktas renskötseln ur detta perspektiv är det möjligt att förstå att renskötaren väljer att bli renskötare av andra orsaker än bara de ekonomiska. Ända sedan barndomen har renskötselns status lyfts fram och barnen fått en värdefull roll inom samfundet. Det ekonomiska har nedtonats och renskötselns betydelse framhävts. Renskötseln har den högsta statusen i det samiska samhället. Det spelar ingen roll om du är statsminister eller professor. Inget av det kan mäta sig mot statusen i att vara en kompetent renskötare¹³. Renskötseln är dock, som tidigare nämnts, idag inte ekonomiskt lönsamt utan renskötaren måste ha andra inkomstkällor. Intäkterna består inte enbart av köttförsäljning utan här ingår tillskott som slöjd, turism eller andra arbetsinkomster utanför renskötseln¹⁴.

Den här formen av renskötsel är emellertid inte skapad av renskötarna själva. I början 1900-talet levde samerna ofta i nära anslutning till sina djur. Denna form av renskötseln benämns ofta som intensiv renskötsel.

¹² Sara, Mikkel Nils, 2004. *Samisk kunskap i undervisning och läremidler (114-130)*. I: Hirvonen, Vuokko (red), *Samisk skole i praktik och praksis*, 2004. Karasjok. ForfatternasForlag.

¹³ Flera forskningsstudier har studerat renskötselns status i det samiska samhället. Åsa Nordin studerar renskötselns ekonomiska tillpassning och hur ekonomisk rationalitet inom renskötseln även styrs av den status som tillskrivs renskötseln inom det samiska samhället. Christina Åhrén visar i sin studie av unga samer hur det existerar en kulturstege i det samiska samhället där det mest ursprungliga värderas högst. Renskötseln har där den högsta statusen. Nordin, Åsa, 2007. *Renskötseln är mitt liv: analys av den samiska renskötselns ekonomiska anpassning*. Umeå. Vaartoeh, centrum för samisk forskning. Åhrén, Christina, 2008. *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. Institutionen för kultur och medievetskap. Umeå.

¹⁴ Labba, Niklas, Granefjell, Svein-Ole, Linder, Björn, Riseth, Jan-Åge, 2006. *Analyse av den samiske reindriftens økonomiske tilpasning- Reinen – inntektskilde eller kulturforankring?* Kautukeino. Diedut nr 4. Se även Labba, Niklas, Riseth, Jan-Åge, 2007. *Analys av den samiske renskötselns økonomiske tilpassning. Renen intäktskälla eller kulturfäste?* Nordic Conference of Reindeer and Reindeer Husbandry Research. NORs 14 konferense om reinen og reindrift. Helsinki. Rangifer report. S 57-70

På 1960-talet kom staten dock alltmer att betrakta renskötelsen som en näring bland andra näringar. Detta innebar nya krav om lönsamhet och effektivitet. Tidigare hade renskötelsen betraktats som en livsform, eller en del av en etnisk tillhörighet, men den synen ersattes i allt högre grad av ekonomiska aspekter. Rationaliseringssträvanden innebar att renskötelsen kom att moderniseras med tekniska hjälpmedel som skoter, bil, renstängsel och kommunikationsradio¹⁵.

Effektiviteten stod i fokus under denna period och antalet renskötare skulle minskas samtidigt som en skälig levnadsnivå skulle uppnås bland dem som blev kvar. Renforskning skulle bidra till att öka avkastningen och renskötare som inte kunde eller ville modernisera skulle stimuleras att söka yrken utanför renskötelsen¹⁶. Det kom fram en del farhågor med det reducerade antalet renskötare. Den samiska kulturen skulle exempelvis kunna urholkas när antalet renskötare minskade. Sammantaget ansågs dock nödvändigheten med att modernisera samhället viktigare och man bortsåg från att värdera kulturaspekterna som var kopplade till renskötelsen¹⁷. Istället togs initiativ till förändringar genom erbjudanden om omskolning eller i skapandet av andra arbetstillfällen som antogs locka samer, såsom slöjd eller anläggningsarbeten¹⁸. Renskötelsen handlade dock om mer än bara ekonomi för renskötarna och den extensiva renskötelsen som skapades av svenska staten har aldrig stämt överens med samernas egen kultur eller uppfattning av renskötsel och ekonomi¹⁹. Vilket har föranlett slitningar och konflikter mellan de samer som fortsatte med rennäring och de som lämnade renskötelsen.

I studiet av samiska sociala entreprenörer är vetenskap om renskötarnas ekonomiska situation, samisk kulturförståelse och elementär juridisk kunskap viktiga element i analysen av samiska sociala entreprenörers drivkrafter och mål. Den samiska kulturens betoning av kollektiva värderingar och normer är nödvändiga att ta i beaktande när samiskt socialt entreprenörskap skall belysas. Vilka drivkrafter som sociala entreprenörerna har, vad de

¹⁵ Riseth, Jan Åge, 2000. *Sami Reindeer Management Under Technological Change 1960-1990: Implications for Common-Pool Resource Use Under Various Natural and Institutional Conditions. A comparative Analysis of Regional Development Paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark, Norway*. Norges landbrukshøgskole. Ås. vol 1-2.

¹⁶ Lantto, Patrik, 2012. *Lappväsendet. Tillämpningen av svensk samepolitik 1875-1971*. Umeå. Centrum för samisk forskning. S 307-308. Mörkerstam, Ulf, 1999. *Om "lapparnas privilegier": Föreställningen om samiskhet i svensk samepolitik 1883-1997*. Stockholm: Univ

¹⁷ Lantto, 2012. S 313-314

¹⁸ Ibid: S 314-315

¹⁹ . Nordin, Åsa, 2007. *Renskötelsen är mitt liv: analys av den samiska renskötelsens ekonomiska anpassning*. Umeå. Vaartoeh, centrum för samisk forskning

gör och vilka behov de fyller utgår helt ifrån ett samiskt perspektiv. En viktig del i detta är renskötarnas syn på ekonomi som trots 50 år av extensiv näringsinriktad renskötsel fortsatt styrs av kulturella värderingar bortom de ekonomiska aspekterna.

Renskötselns egen utgångspunkt finns ofta i den etniska gruppens syn på gemenskap och vinst. Samerna som etnisk grupp har kollektivt uppfostrats och får i en renskötande vardag förhålla sig till både andra släkter, andra samebyar och andra kulturer i omvärdande majoritetssamhälle. För att renskötseln skall överleva och utvecklas i dagens moderna samhälle behövs en stark gemenskap inom gruppen där Siidan hjälper varandra både ekonomiskt och socialt. Du som individ måste i vardagen ta hänsyn till både ditt eget, och den samiska befolkningens välmående. Denna kultursyn bör gynna samiska sociala entreprenörer eftersom befolkningen i hög mån redan är vana vid att människor skall verka både för allas bästa och för det egna företagets vinst.

Slow food rörelsen kommer till Sapmi

Slow Food Sapmi bildades 2009 och en av grundarna var Ol Johan Sikku, idag föreningens ordförande. Sapmi är traditionellt det område som omfattar samernas historiska bosättningsområde. Området omfattar delar av Sverige, Norge, Finland och Ryssland. Föreningen Slow Food Sapmi har emellertid främst svenska medlemmar medan försäljningsområdet är internationellt. Medlemmarna är till stor del egna småföretagare verksamma inom renskötselindustrin.

Ordförande Ol Johan Sikku är född i Sopero i norra Sverige men bor sedan många år i Östersund. Uppväxt i en renskötande traditionell familj har han hela sitt yrkesverksamma liv verkat för renskötselns utveckling och samiskt självbestämmande.

Grunden i Sikkus engagemang har alltid varit att verka för en bättre framtid för det samiska folket. Han påbörjade sin karriär tidigt som styrelseledamot i den samiska ungdomsorganisationen Samínuorra. När Sametinget etablerades 1993 så valde Ol Johan Sikku att tillsammans med andra unga samer starta det samepolitiska partiet Mijjen Geajnoe. Partiet har alltid varit fast förankrad i samisk tradition men samtidigt lyckats vara öppen för samer boende såväl i glesbygd som i stadsmiljö. Under en period ledde Sikku partiets

arbete som vägledare och innan han avslutade sin politiska karriär var han verksam som Sametingets ordförande.

Idag är Ol Johan Sikku kritisk till sig själv och Sametinget. Sikku anser att hela Sametinget byggdes upp efter en fel modell. När han idag ser tillbaka på det Sameting han var med och byggde tycker han sig se hur politikerna valde att forma Sametinget efter en svensk modell som aldrig var kompatibel med samiska värderingar och normer. Sikku var efter avslutat politiskt arbete utarbetad och desillusionerad. Det var dock i det här skedet som Sikku kom i kontakt med internationell forskning rörande urfolk och dekolonisering. Här fann Sikku ny energi för att fortsätta sitt arbete för samerna och främst för renskötelsns framtid och för att renskötelsen skulle nå ekonomisk lönsamhet. Sikku ville i detta forum ge samerna en chans att med utgångspunkt från samernas eget perspektiv och kultur skapa produkter till försäljning. Samerna skulle sälja sin version av kulturen, inte bli sålda av andra.

Ibland upplevs det som om Ol Johan Sikku är på ett korståg för samernas dekolonisation. Sikku är återigen samepolitisk vägledare med målet att bli Sametingets nya styrelseordförande. Han är ordförande för Slow Food Sapmí och är i samiska kretsar erkänt duktig på att söka och få projektmedel. Många är de samiska organisationer som är och har varit helt beroende av Sikkus enträgna arbete. Rent konkret kan noteras att projekt som Sikku fått finansierade idag sysselsätter ett flertal anställda inom såväl Slow Food Sapmí som andra samiska organisationer. Detta har gett Sikku en hög legitimitet i det samiska samhället. En legitimitet som måste finnas som grund om sociala entreprenörer skall lyckas²⁰. Om Sikku inte haft denna legitimitet hos samerna hade han aldrig fått de traditionella renskötarna med sig. I tillägg till detta vände sig Sikku först till andra renskötare som också hade hög legitimitet hos samerna och på det sättet spred sig ”det goda ryktet” om Slow Food Sapmí.

Vad är det då som driver Ol Johan Sikku och föreningen Slow Food Sapmí?

²⁰ Gawell, Malin & Johannisson, Bengt & Lundqvist, Mats, 2009.

Drivkraften är dekolonisation

Föreningen Slow Food Sapmís medlemmar är övertygade om att urfolk världen över bär på ett kolonialt ok och att samerna är ett av dessa urfolk.

Medlemmarna talar här om samerna som ett urfolk. Idag erkänns samerna som folk även i Sveriges grundlag²¹ och därvid blir etnicitetsbegreppet svårt att inte beröra i studiet av samer. Enkelt uttryckt har etnicitet alltid på ett eller annat sätt med kategorisering av ursprung eller tillhörighet att göra.

Det finns tre huvudsakliga sätt att betrakta etnicitet.

Det första är det essentiella perspektivet när man föds som same²².

Det andra är det konstruktionistiska där etnicitet hävdas vara föränderlig till sin karaktär och bara kan förstås i relation till sociala relationer och andra grupper etnicitet. Etnicitet blir ur detta perspektiv dynamisk och under ständig förhandling beroende på historiskt och socialt kontext. Man är således inte same, man blir same genom sociala processer²³. Vidare handlar etnicitet sett ur detta konstruktionistiska perspektiv inte på att definiera olika grupper kulturella särdrag utan fokus ligger på relationer mellan olika grupper i kontakt med varandra och vilka särdrag som de i dessa möten väljer att framhäva²⁴.

Den tredje utgångspunkten är den postkoloniala ansatsen. Postkolonisterna tror i likhet med konstruktionisterna att etnicitet är föränderlig och dynamisk men postkolonisterna är mer kritiska och lägger till ytterligare en dimension. Teorin här är att tillhörighet och ursprung konstrueras genom språk²⁵. Postkolonisterna är övertygade om att etnicitet eller kulturell

²¹ I Regeringsformens första stycke, Statsskicket grunder, 2§ sjätte stycket står: *Samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas.. SFS 2010:1408. Lag om ändring i Regeringsformen.*

²² Wikström, Hanna, 2009. *Etnicitet*. Malmö. Liber. S 34

²³ Ålund, Aleksandra, 2002. *The spectre of ethnicity, Merge studies on ethnicity and society*. Department of Ethnic Studies. Linköpings universitet. S 7

²⁴ Eriksen, Thomas Hylland, 1998. *Etnicitet och nationalism*. Nora. Nya Doxa, Nora . S 21-22

²⁵ Här finns ett flertal forskare som ofta refereras till. Mest tongivande är bland annat några av forskare som alla själva har erfarenhet av det gränstillstånd som postkolonisterna ofta använder. Gränstillstånd i form av antingen/eller, både/och. Nämnas bör Bhabha, Homi K, 1994. *The location of culture*. London. Routledge. Spivak, Gayatri Chakravorty, 1993. *Outside in the teaching machine*. London. Routledge. Said, Edward W. 2004. *Orientalism*. Stockholm. Ordfront.

identitet inte uppstår enbart genom de handlingar vi genomför eller de relationer vi har. Postkolonisterna anser att etnicitet också uppstår genom språkets användning för att kategorisera eller tala om etnicitet. Vi benämner något. Lapp, svarting, homo. Genom att namnge något i olika kulturella och sociala betydelser framställs verkligheten på det sättet ²⁶. Vi talar alltså om det samiska på ett sätt och då blir det samiskt enligt postkoloniala teorier ²⁷.

Slow Foods internationella medlemmar definierar samerna som ett urfolk. Deras syn på etnicitet är i hög mån influerad av postkolonial teori med en inriktning mot dekolonisationsteorier. För att till fullo kunna analysera föreningen Slow Food Sapmí utgår denna studie också från en postkolonial tolkning av etnicitet.

Medlemmarna i Slow Food Sapmí är således mycket forskningsteoretiskt påverkade. De tycker sig se hur samiska folket agerar koloniserat i sin vardag. Sina tankar grundar de på Linda Tuhiwai Smith's book "*Decolonizing Methodologies*" som är ett välkänt teoretiskt postkolonialt verk. Smith's diskuterar i sin studie västvärldens forskning av urfolk och kritiserar de kulturella antaganden, Smith finner, ligger till grund för forskning utförd av den dominerande koloniserande kulturen. Smith tycker i sina studier fortsatt se tecken på kolonisation och fokuserar på att skapa en ny agenda för urfolksforskning där studiet av urfolk rör sig bort från att vara studier om "de andra" och istället utgår ifrån urfolkens egen kultur. Dekolonisation används här för att beskriva hur urfolkens angelägenheter, världssyn, kunskapsskapande, teoriförståelse och forskning utgår ifrån urfolkens egna perspektiv och i dess egna syften ²⁸. Det är således samernas egen kultursyn, samernas egen förståelse av världen och samernas egna angelägenheter som skall stå i fokus. En tanke som Ol Johan Sikku helt står bakom och som är grunden i hans engagemang, och det också grunden för föreningen Slow Food Sapmí.

Slow Food Sapmí's drivkraft baseras således i tanken på att samerna är koloniserade och bör dekoloniserars för att få en bättre framtid. En framtid där samernas egen kultursyn står i fokus och där samerna kan sälja produkter skapade utifrån samiskt perspektiv, oavsett om det är inom turism, slöjd eller matprodukter.

²⁶ Ålund, 2002. S 38

²⁷ Ibid, S 13

²⁸ Smith, Tuhiwai Linda, 1999. *Decolonizing Methodologies, research and indigenous peoples*. London & New York. Zed books LTD. S 39

Dekolonisation och ekonomisk lönsamhet inom renskötseln är grundbulten och drivkraften för Slow Food Sapmí rörelsen. Det här kan jämföras med det amerikanska företaget Patagonia som drivs av en vilja att skapa miljövänliga kläder eller Saltå kvarn som drivs av viljan att skapa miljö och rättvisemärkt mat²⁹. Ol Johan Sikkus drivkraft är dekolonisation och ekonomisk lönsamhet, allt hans arbete fokuseras på att denna process skall kunna starta och fortgå. För att förstå Ol Johan Sikkus drivkraft behövs en grundkunskap om samisk historia.

Det råder tämligen stor brist på kunskap när det gäller samiska frågor, vilket har påtalats av såväl tjänstemän, forskare, lärare som medicinsk personal. För att överbrygga denna historielöshet och möta de samiska frågorna på ett lämpligt sätt behövs en förhöjd kunskap i hur relationer både inom det samiska samhället, och hur relationerna mellan samerna och majoritetsbefolkningen skapats och utvecklats³⁰.

Alla är överens om att en ökad kunskap om samerna behövs. Urfolksforskare lyfter samtidigt fram att forskningen om samerna bör utgå från ett samiskt perspektiv³¹ då urfolkens egen upplevelse av forskningsresultat präglas av en utbredd skepticism. Sett ur ett västerländskt perspektiv görs ofta likamedtecken mellan forskning och forskare och framgång och utveckling medan det från urfolkens perspektiv beskrivs som ett av de ”smutsigaste ord som finns”³². Denna misstro är om den ställs i förhållande till de individuella kränkningarna och den diskriminering som skett i forskningens namn inte svår att förstå³³. Med det i åtanke blir det emellertid ännu viktigare att ny forskning inte fortsätter att utifrån betrakta samerna.

Det blir i skenet av den politik som förts och den forskning som tagits fram inte svårt att förstå varför dekolonisation snabbt blivit ett så positivt laddat begrepp bland samer och för Slow Food Sapmís medlemmar.

²⁹ Augustinsson, Erika & Brisvall, Maja, 2011.

³⁰ Ledman, Anna-Lill, 2012. *Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press. 1966-2006*. Cesam:s skriftserie nr 15. Umeå Universitet.

³¹ Ibid: Ledman, 2012. S 13-14

³² Smith, Tuhiwai Linda, 1999.

³³ Bull, Tove 2002. *Kunnskapspolitik, forskningsetikk og det samiske samfunnet*. I: Samisk forskning og forskningsetikk. De nasjonale forskningsetiske komiteer. Oslo. S 15-16.

Kolonisationen av Sapmi

Samerna som folk har under stora delar av 1900-talet genomlevt såväl en segregande politik som en assimilationspolitik från den svenska statens sida. Segregerande mot de renskötande nomadiserande samerna och assimilering mot de övriga samerna³⁴.

Under den första och mittersta delen av 1900-talet framlyftes rasbegreppet i betydelse att människors inre egenskaper bestäms av deras yttre drag. Samer klassades som till naturen svaga, barnsliga, slöa och klenmodiga. Begrepp som alla kom att användas inom svensk politik när samer skulle beskrivas³⁵. Det här kom att kallas ”lapp skall vara lapp” politiken och hade betydande inflytande fram till andra världskriget främst gällande bostäder, skola och näringsliv³⁶. ”Lapp skall vara lapp” politiken grundades således på tanken att samerna var en lägre stående ras som därmed tillhörde en utdöende etnisk grupp. Samtidigt ansågs att renskötelsen var nationalekonomiskt viktig och därmed borde den bevaras. Det föranledde en politik som inte bara kom att stigmatisera samerna utan också klyva den samiska befolkningen i olika grupper och bygga in långtgående konflikter mellan olika samer eftersom en grupp av samerna, renskötarna, skulle segregeras från det svenska samhället, medan de återstående samerna skulle assimileras med den svenska befolkningen³⁷.

Den stora kategoriklyvningen skedde genom rennäringslagstiftningen och dess skillnad mellan renskötande och icke renskötande samer. Renskötelsen kom i 1928 års lag att tillskrivas de individer som vid den aktuella tidpunkten livnärde sig på renskötelse³⁸.

Problemet var bara att enbart 20-40% av samerna föll inom denna kategori medan alla andra

³⁴ Elenius, Lars, 2006. *Nationalstat och minoritetspolitik. Samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv*. Lund. S 102

³⁵ Lundmark, Lennart, 2002. *Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämt. Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv*. Umeå. Norrbottensakademins skriftserie 3. Kulturens frontlinjer 41. S 63

³⁶ Ibid; Lundmark, 2002, s. 76.

³⁷ Denna problematik finns väl beskriven inom historisk forskning, se exempelvis; Amft, Andrea, 2000. *Sapmi i förändringens tid: en studie i svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus och etnicitetsperspektiv*. Umeå. Samiska studier. Nordin, Åsa, 2002. *Relationer i ett samiskt samhälle: en studie av skötesrenssystemet i Gällivare socken under första hälften av 1900-talet*. Umeå. Samiska studier. Thomasson, Lars, 2002. Ur *Jämtlandssamernas nutidshistoria: en mer än hundraårig kulturkamp*. Östersund. Gaaltje. Lundmark, Lennart, 1998. *Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år*. Stockholm. Prisma.

³⁸ Lantto, Patrik, 2000. S 39

exkluderades från de särrättigheter som renskötarna fick tillskrivna sig i form av bland annat jakt och fiskerättigheter³⁹. Den här kategoriklyvningen är fortsatt synlig i dagens Sameting där två sidor verkat emot varandra, renskötarna och de icke renskötande samerna⁴⁰.

Redan med 1913 års skolreform hade dock staten påbörjat ett tydligt arbete om vilka som skulle betraktas som ”äka samer”. De nomadiserande barnen skulle erhålla en speciell skolutbildning med lägre ambitionsnivå och standard än den för majoritetsbefolkningens barn. De icke nomadiserande samebarnen skulle räknas som majoritetsbefolkning och assimileras in i den svenska befolkningen⁴¹. För den icke nomadiserande gruppen innebar detta att de var tvungna att dölja sitt samiska ursprung⁴². För den renskötande befolkningen innebar det att barnen placerades i speciella skolhem långt från familjen och där utbildningen skulle hålla en låg nivå⁴³. När barnen började nomadskolan fanns ingen inskolning utan barnen lämnades ensamma på skolhemmet för att inte komma hem igen under terminen. Barnen som ofta var helt modersmålstalande i samiska tilltalades från skolinträdet aldrig mer på sitt eget språk. Kontakten mellan skola och hemmet var ringa och föräldrarna fick en perifer roll i barnens liv. De nu vuxna samerna vittnar ännu om en nomadskola dominerad av saknaden efter föräldrarna och förekommande våld⁴⁴. Nomadskolorna kom att bibehållas med sin låga utbildningsnivå till nomadskolereformen 1962 som beslutade att nomadbarnen skulle få en likvärdig utbildning som majoritetens barn⁴⁵. Det sista nomadskolehemmet i Jämtland fanns i Änge, Åre kommun, och stängdes 1986⁴⁶.

En annan för samerna stor förändring var de genomförda tvångsförflyttningarna av samer från Karesuando i norr till geografiskt sydligare belägna områden. Renskötare har alltid använt renbete på båda sidor om nationsgränsen mellan Norge och Sverige. Den politiska verkligheten har dock alltid försvårat samernas behov av att följa de naturliga gränserna som renarna går efter. När finsk-norska gränsen stängdes 1852 och den finsk-svenska 1889 blev betet i Karesuandoområdet för litet för de svenska renskötarna. Länsstyrelsen i Norrbotten tog

³⁹ Amft, 2000. S 109

⁴⁰ Åhren, 2008

⁴¹ Pusch, Simone, 1998. *Nationalismen och kåtaskolan: remissvaren till O. Bergqvist förslag till kåtaskolereformen 1909-1912*. I: Sköld, Peter & Kram, Kristina (red). *Kulturkonfrontationen i lappmarken. Sex essäer om mötet mellan samer och svenskar*. Umeå: Kulturens frontlinjer, Skrifter från kulturgräns norr 13. S 95-136

⁴² Åhrén 2008

⁴³ Åhren, Ingvar, 1986. *Änge, lappbarnhem, sameskola 1885-185*. Härnösand. Sameskolstyrelsen.

⁴⁴ Blind, Ellacarin, 2005. *Samiskt internatboende i Sverige. En informants berättelse*. I: Sköld, Peter & Axelsson, Per (red). *Ett land, ett folk. Sapmi i historia och nutid*. Umeå. Centrum för samisk forskning. S 247-257

⁴⁵ Ruong, Israel, 1982. *Samerna i historien och i nutiden*. Stockholm. Bonniers förlag

⁴⁶ Åhrén, Ingvar, 1986

därför beslutet att genomföra de första tvångsförflyttningarna av samer från Karesuando till sydligare betesområden. Efter konventionsförhandlingar med Norge blev betesområdet ytterligare beskuret och familjer i de fyra nordligaste samebyarna kunde inte stanna kvar utan tvingades genom statens försorg förflyttas. Nu var dock områdena i Norrbotten fulla och förflyttningarna var tvunget att ske längre söderut till Jämtland och Västerbotten⁴⁷. Den sista förflyttningen skedde i samband med andra världskriget och numera finns nordsamer boende så långt söderut som i Härjedalen⁴⁸. Detta är en dislokationsprocess som har inverkan på unga samers identifikation även i dagens samhälle då samer i norr inte har samma språk eller samisk kultur. Deras koltar, deras sätt att bedriva renskötsel, deras slöjdföremål och som tidigare nämnts, deras språk, är helt annorlunda. Nordsamiska och sydsamiska skiljer sig åt som exempelvis isländska och svenska och samerna som förflyttades, och förväntades bedriva renskötsel tillsammans, kunde därför inte kommunicera vare sig språkligt eller kulturellt. Ännu idag har samerna i områdena dit familjer flyttats in olika språk och olika traditioner⁴⁹.

Ända fram till 1971 hade dessutom svenska staten speciellt tillsatta lappfogdar med uppgift att informera och arbeta med samerna. Det var lappfogdarna som kom att institutionalisera ”lapp skall vara lapp” politiken som växte fram i slutet av 1800-talet. En politik som hade som mål att samerna skulle hållas kvar i sin kultur. I praktiken innebar det en sämre utbildning och att samerna inte fick bo i hus med fyra knutar. Historieprofessor Patrik Lantto ser i sin studie av lappfogdarna att de haft en inverkan på den långsamma politiska utveckling som skett inom samiska rättsfrågor. Inte heller finner Lantto att myndighetsutövningen förändrats avsevärt sedan 1971 då senaste rennäringslagen trädde i kraft. Lantto noterar att få konkreta förändringar i administrationen vid myndigheterna har skett de senaste 40 åren⁵⁰. Vilket betyder att gamla strukturer från lappfogdetiden fortsatt är verksamma.

Den här formen av segregering och assimilering politik har påverkat samerna negativt på många olika sätt. Reidar Hirsti menar att den kulturella diskrimineringen av samer har förvandlat samerna till de nordiska samhällenas styvbarn. Hirsti argumenterar vidare att de nordiska länderna närmast gjort allt för att knäcka samernas självförståelse och självkänsla⁵¹. För att undvika ”lapp skall vara lapp” politiken på en daglig basis, och för att undvika att få

⁴⁷ Lantto, 2012. S 141 ff

⁴⁸ Marainen, Johannes, 1984. *Förflyttningar i Sapmi. Gränsregleringar i Norden och dess följdverkningar för samer. I: Sapmi. Skriftserie utgiven av Svenska samernas riksförbund. 1984:2. Umeå. S. 83-91.*

⁴⁹ Åhrén, 2008.

⁵⁰ Lantto, 2012

⁵¹ Hirsti, Reidar, 1967. Oslo. *En samisk utfodring*. Oslo. S 11.

försämrad självuppfattning, var den enda utvägen för samerna att överge sitt språk och sin kultur och försöka bli norsk eller svensk. Norska forskaren Vigdis Stordahl har beskrivit hur föräldrar såg tillskansandet av norsk kulturkompetens som en förutsättning för att samiska barn skulle lyckas i livet. Utan norsk kulturkompetens skulle barnen bli samma förlorare som föräldrarna själva ansåg sig vara⁵². Även internationellt kan andra urfolksforskare beskriva samma upplevelser. Sociologiprofessor Georges Midré beskriver hur Guatemalas Mayaindianers fattigdom och underordning fortsatt leder till självhat och låg självrespekt⁵³. Professor emerita Louise Bäckman som är uppvuxen i Vilhelmina norra sameby berättar i en intervju att hon aldrig vågade berätta om sitt samiska arv när hon under sina universitetsstudier studerade samisk religionshistoria. Bäckman säger att det var rädslan att bli utfrusen och skammen över det samiska som fick henne att vara tyst⁵⁴. Tony Birch vänder blicken utåt och beskriver hur utomstående forskare betraktats av urfolket aboriginerna. Birch redogör för hur lätt det är att identifiera forskaren som kommer i fina kläder och utstrålar självsäkerhet och auktoritet. Det uppfattas som om den professionella historikern bedriver ett krig där vetenskapen sätts mot de försvarslösa aboriginerna som inget ”riktigt” kan. Det enda de kan är legender och myter, skriver Birch⁵⁵.

Det kan tros att det här tillhör en svunnen tid men 1998 visade en studie, som beskrev diskrimineringen av samerna, att en tredjedel av samerna kallats lappdjävlar⁵⁶. 2008 publicerade diskrimineringsombudsmannen en rapport om diskrimineringen av samerna i Sverige. I rapporten framkom att diskrimineringen av samer fortsatt är stor inom rättsväsendet, arbetslivet och utbildning. Flera samer hade vid anställningsintervjuer fått frågan om de kunde vara opartiska i frågor rörande samer, medan en kvinna sa att hon i en

⁵² Stordahl, Vigdis, 1998. *Same I den modern verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok. Davvi Girji. S 153.

⁵³ Midré, Georges, 2008. *Distribution, Recognition and Poverty: Experiences from Guatemala and Norway*. I: Minde, Henry (red), 2008. *Indigenous Peoples: Self-determination, Knowledge, Indigeneity*. Delft, Netherlands. Eburon. S 203-219

⁵⁴ Lindstrand, Åsa, 2008. *Louise och studiet av en stulen religion*. I: Samefolket 2008:3. S 8

⁵⁵ Birch, Tony, 2007. *Testimony*. Aboriginial History Journal Vol 30. Canberra. Australian National University. S 32.

⁵⁶ Lange, Anders, 1998. *Samer om diskriminering. En enkät och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO)*. Stockholm. CEIFOs Skriftserie 78.

intervju ombetts söka jobb vid Jukkasjärvis ishotell med motiveringen ”att de anställer samer”

57

Dekolonisationen av Sapmí

Den samepolitik som förts av svenska staten har haft mycket negativa effekter på det samiska folket. Förändringar till det bättre har dock skett. Denna väg tillbaka har sina rötter i 1970-talets etnopolitiska rörelse. Ett ökat antal samer hade vid denna tid påbörjat universitetsstudier och en ny generation samepolitiker inspirerades av idéer om jämlikhet och rätten till självbestämmande⁵⁸. De nya samepolitikerna samlade samerna och rörelsen enade befolkningen kring frågor om samisk identitet snarare än kring frågor om individualism, kön eller klass⁵⁹. Under denna tid kom upplevelsen av det samiska medvetet att omarbetas och stigmat delvis arbetas bort. Detta arbete skedde bland annat genom en medveten rekodifiering av kulturella symboler. En rekodifiering där utvalda symboler fylldes med en ny betydelse. Jojken var en sådan symbol som valdes ut. Hos gemene man upplevdes jojken vid den här tiden som en form av fyllesång, men lyftes nu fram som jämbördig med folkmusiken⁶⁰. Jojken och kolten bärs idag med en ny stolthet och stigmat har sakta arbetas bort⁶¹. Släktnamn, som förr byttes bort för att dölja en etnicitet eller ge barnen bättre förutsättningar tas nu tillbaka som ett led i sökandet efter sin samiska identitet eller för att ta igen en ”förlorad barndom”⁶².

Det är denna segregering och assimilerande politik som Ol Johan Sikku reagerar på och det är vid den etnopolitiska rörelsen han finner sitt hopp. Det är också dessa postkoloniala teorier bygger på. Teorier som är svåra att frånga i analysen av Slow Food Sapmí eftersom föreningen är väl insatta i pågående forskning och tar avstamp i teorierna i sina resonemang och i sitt arbete.

⁵⁷ Pikkarainen, Heidi & Brodin, Björn 2008. *Diskriminering av samer. – Samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. Stockholm. DO:s rapportserie 2008:1.

⁵⁸ Minde, Henry, 2003. *Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye samiske offentligheten*. I: Björkli, Björn & Selle, Per (red). *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye offentligheten*. Oslo. Gyldendal Akademisk.

⁵⁹ Mach, Zdzislaw, 1993. *Symbols, conflicts and identity: essays in political anthropology*. Albany. State Univ. of New York Press

⁶⁰ Stordahl, 1996. S 82

⁶¹ Se vidare: Stoor, Krister, 2007. *Juoiganmuitalusat - jojkberättelser : en studie av jajokens narrativa egenskaper*. Umeå. Samiska studier. S 14.

⁶² Denna namnbytesprocess beskrivs ingående i studien: Frändén, Märith, 2010. *Att blotta vem jag är. Släktnamnskick och släktnamnsbyten i Sverige 1920-2009*. Uppsala. Institutionen för nordiska språk.

Den postkoloniala utgångspunkten är att, identitetsprocesser samt relationer mellan majoritet och minoritet, studeras utifrån en postkolonial diskurs. Grundantagandet är då att Sveriges befolkning är påverkade av denna koloniala diskurs. Internationellt finns en omfattande forskning som använder postkolonial teori. I Sverige har frågorna sällan problematiserats och detta kan bero på att Sverige inte upplevs som en framgångsrik kolonisationsator på den internationella arenan. Sverige definierar sig på tanken kring rättvisa, frihet och mänsklighet. I skenet av det är det svårt att acceptera skildringar av kolonialt förtryck⁶³. Även om Sveriges roll som internationell kolonisationsator varit perifer så har Sverige påverkats av västerländsk, europeisk identitetskonstruktion och den identitetskonstruktionen har i sin tur påverkats av koloniala och imperialistiska mönster⁶⁴.

Det finns lite forskning med samisk tematik och postkolonial utgångspunkt. Historikern Anna-Lill Ledman har i sin avhandling *"Att representera och representeras"* analyserat samiska kvinnor i samisk och svensk press 1966-2006 och Ledman utgår från den postkoloniala tolkningsramen⁶⁵. Rauna Kuokkanen fokuserar också i sin forskning på samerna och den inhemska kolonisation som försätter dem i en marginell situation⁶⁶. Kuokkanens teser har stöd i tidigare forskning som påvisar hur individer som levt sida vid sida av dominerande kulturer ofta stigmatiseras⁶⁷. Hur detta stigma fortfarande påverkar minoriteter synliggörs exempelvis i Elisabeth Jernström & Henning Johansson forskning. Jernström och Johansson såg i sin studie bland barn i de lägre åldrarna hur barnen var påverkade av en negativ syn på sin kulturella bakgrund⁶⁸. Även inom juridiken har problemen lyfts fram. Christina Allard har jämfört Sveriges rättssystem rörande urfolk och markrättigheter med Nya Zeeland och Kanadas rättssystem. Allards slutsats är att det i Sverige

⁶³ Lindmark, Daniel, 2000. *Diaspora, Integration and Cantonization. Swedish colonial education from a theoretical, comparative and concluding perspective*. I: Lindmark, Daniel (red). *Education and Colonialism. Swedish Schooling Projects in Colonial Areas, 1638-1878*. Skrifter från forskningsprogrammet kulturgräns nr 29. Umeå. S 15-16

⁶⁴ Mattson, Katarina, 2001. *Ekonomisk rasism. Föreställningar om de Andra inom ekonomisk invandringsforskning*. I: Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red). *Sverige och de Andra*. Natur och kultur. Stockholm.

⁶⁵ Ledman, Ann-Lill, 2012. *Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press. 1966-2006*. Cesam:s skriftserie nr 15. Umeå Universitet. S 14

⁶⁶ Kuokkanen, Rauna, 2000. *Towards an "Indigenous paradigm" from a Sami perspective (411-436)*. Canadian Journal of native studies, 20.

⁶⁷ Se exempelvis: Goffman, Erving. 1972. *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm. Nordstedt. Eidheim, Harald, 1971. *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo. Universitetsforlaget.

⁶⁸ Jernström, Elisabeth & Johansson, Henning, 1997. *Kulturen som språngbräda*. Lund. Studentlitteratur.

inte finns en allmän rättsprincip för att skydda den samiska rätten. I Kanada erkänns det koloniala arvet och rättigheterna är starkare ⁶⁹.

Inom pedagogiken och juridiken har teorierna om hur en dekoloniseringsprocess kan ske kommit längst. Gudrun Kuhmunen och Carina Sarri beskrev redan 2008 i sin D-uppsats hur förskolan skulle kunna använda sig av en samisk pedagogik ⁷⁰. Pedagogen och matematikern Ylva Jannok Nutti beskrev i sin avhandling hur man kan mäta och räkna på ett samiskt sätt ⁷¹. Jur. dr Mattias Åhrén lyfter i sin avhandling upp betydelsen av att lagstifta för att skydda urfolks kulturbärande symboler, såsom slöjden och kolten ⁷².

Det är i skenet av allt detta som Ol Johan Sikkus bildande av Slow Food Sapmi måste betraktas. Ol Johan Sikku har stöd i forskningen och det är han väl medveten om. Han har sedan tagit den postkoloniala teoriramen och omvandlat den för att praktiskt användas i sitt sociala entreprenörskapskap. Sikku såg hur samerna själva nedvärderade sin kultur och sina kunskaper. Det var också tydligt hur renskötseln administrerades utifrån en svensk lag och Sikku trodde att detta kunde inverka negativt på renskötarnas möjligheter att nå ekonomisk lönsamhet inom renskötseln. Genom att dekolonisera samerna så önskar han få stopp på denna självnedvärderande syn. Sikku vill finna en form där samernas egna värderingar och kulturella sedvänjor står i centrum och värdesätts och där samernas egen syn på renen ger produkter som kan säljas. Han vill att samerna skall utgå från sin egen filosofi, sitt eget perspektiv på saker. Sikku är övertygad om att om samerna bara ser värdet i sin egen kultur så skall såväl deras psykiska som ekonomiska situation förbättras.

Det här var givetvis betydligt lättare att genomföra i teorin än det var i praktiken. Ol Johan Sikku vill lyfta ett helt folk, och det är inte enbart inom juridik, myndighetsutövning och pedagogik som svårigheter finns att arbeta med och emot. Sociala entreprenören och dekolonisatören Ol Johan Sikku är utbildad civilekonom och det var främst inom det ekonomiska området Sikku såg utmaningar.

⁶⁹ Allard, Christina, 2006. *Two sides of the coin –rights and duties: the interface between environmental law and Sami law based on a comparison with Aotearoa/ New Zealand and Canada*. Luleå. Luleå University of Tehnology.

⁷⁰ Kuhmunen, Gudrun & Carina Sarri, 2008. *Kan samisk traditionell kunskap överföras, till en ny tid i den samiska förskolan och i så fall hur?* D-uppsats. Pedagogik. Luleå tekniska universitet.

⁷¹ Jannok, Nutti, Ylva, 2010. *Ripsteg mot spetskunskap i samisk matematik: lärares perspektiv på transformeringsaktiviteter i samisk förskola och sameskola*. Luleå. Institutionen för pedagogik och lärande.

⁷² Åhrén, Mattias, 2010. *The Saami Traditional Dress and beauty Pageants: Indigenous People's Rights of Ownership and Self-Determination over their cultures*. Tromsø. Universitetet i Tromsø.

Renskötelsns utmaningar

Återkommande nämns renskötelsn dåliga lönsamhete och det kan därför vara bra att utreda lite av renskötelsn utmaningar.

I slutet av 1990-talet presenterades ESO rapporten ”*Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys*” skriven av Staffan Johansson och Nils-Gustav Lundgren. Denna rapport fick stort genomslag och hade mycket negativ effekt på renskötarna. I rapporten gjordes en samhällsekonomisk analys av rennäringens ekonomi och det konstateras att rennäringen som ”helhet är ordentligt olönsam” både ur samhällsekonomiskt och företagsekonomiskt perspektiv⁷³. I det samiska samhället togs rapporten emot med besvikelse. Rapporten slog exempelvis samman inkomster och bidrag som renskötselhushållet förfogar över utan att skilja principiellt mellan näringsekonomiska bidrag, som också jordbruken tar emot, och skadeersättningar som renskötaren tar emot för bildödade och rovdjursdödade renar, som staten tagit ifrån samerna rätten att förvalta⁷⁴. Vid samma tidpunkt som ESO rapporten kom gjorde också Jordbruksverket, Svenska Samernas Riksförbund, statistiska centralbyrån och Sveriges lantbruksuniversitet en gemensam rapport ”*Svensk rennäring*”. Denna rapport stod i klar kontrast mot ESO rapporten och upplevdes som mycket användbar av det samiska folket⁷⁵. Den negativa ESO rapporten levde emellertid kvar i renskötarnas medvetande och samerna kom återkommande internt att diskutera rapporten. Varje gång var slutsatsen att västvärlden inte förstod samernas sätt att tänka kring ekonomi⁷⁶.

Svenska samernas riksförbund företräder renskötarna och samebyar. Det var hos dem som Ol Johan Sikku i början av 2000-talet var verksam. Organisationen hade länge kunnat se hur renskötarna fick allt svårare att nå en ekonomisk vinst⁷⁷. Renskötarfamiljerna hade i allt högre grad blivit beroende av biinkomster och kvinnorna i familjen var ofta huvudansvariga för dessa biinkomster genom arbeten utanför den dagliga renskötelsn⁷⁸. Samiska kvinnor har som ett led i detta en högre utbildning än majoritetsbefolkningen och forskning visar att

⁷³ Johansson, Staffan & Lundgren, Nils-Gustaf, 1998. *Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys*. Rapport till expertgruppen i offentlig ekonomi (ESO). DS nr. 8. Stockholm. Fritzes offentliga publikationer.

⁷⁴ Nordin, 2007

⁷⁵ Lahall, Jan-Peter, 1999. *Svensk rennäring (Reindeer Husbandry in Sweden)*. Medverkande: Svenska samernas riksförbund, Jordbruksverket, Sveriges lantbruksuniversitet, Statistiska centralbyrån. Stockholm.

⁷⁶ Jernsletten, Johnny-Leo & Klokov, Konstantin, 2002. *Sustainable Reindeer Husbandry*. Tromsø. University of Tromsø.

⁷⁷ Lahall, 1999. Labba, 2006.

⁷⁸ Nordin 2007

samiska kvinnor gifta med renskötande män ofta har en hög universitetsexamen⁷⁹. En examen som kvinnorna önskar ska resultera i en bra ekonomisk biinkomst. En biinkomst som ska lyfta familjens renskötselselföretag.⁸⁰

Orsakerna bakom renskötelsens svårigheter att nå ekonomiskt lönsamhet är många.

Renskötarna lägger in kulturella värderingar i sitt företagande och ser inte ekonomiskt vinst som det primära målet med renskötelsen⁸¹. Samtidigt visar studier att renskötarna anser att den osäkra ekonomiska situationen är problematisk. Framförallt är det osäkerheten i hur stora intäkterna kommer att vara som lyfts fram som försvårande⁸². Det finns dock många andra omständigheter som idag beskär renskötelsens möjligheter till utveckling och lönsamhet. Infrastrukturen har i efterkrigstiden kraftigt byggts ut och detta medför minskade betesarealer och ökade kostnader i form av bevakning och förflyttning av renar mellan olika betesområden⁸³. Dessutom har skogsbruket beskärt vinterbetesområdena. Detta eftersom lavrika marker förstörs vid intensivt skogsbruk. Forskning visar att 30-50% av de lavrika markerna försvunnit sedan 1950-talet⁸⁴. Detta får inte bara effekter på renarna utan även på rovdjuren. Svenska staten har som mål att nå en miniminivå av gynnsam bevarandestatus för rovdjuren. Den minskade markyta som finns att tillgå för bärkraftiga stammar av rovdjur medför dock att rovdjuren koncentrerats till renskötelsområdena. Detta innebär att rovdjuren idag i högre mån än tidigare livnär sig på renar⁸⁵. Fler renar dödas och hjordar skingras⁸⁶. Rovdjuren ökar också stressen bland djuren vilket minskar slaktvikter och därmed förtjänster⁸⁷.

För att bemästra alla dessa olika intrång har mekaniseringen ökat inom renskötelsen. Mindre och ofta uppdelade betesområden innebär att hjordarna blir svårare att hålla samman och att hjordarna oftare måste flyttas från ett betesområde till ett annat. För att detta skall kunna ske

⁷⁹ Jacobsson, Lars, 2011. *Psykisk ohälsa och självmord bland renskötande samer*. I: Fällman Hans & Born, Bertil (red), 2011. *Depressioner är vanligare än vi vill tro*. Umeå. Medicinska fakulteten. S 29-44

⁸⁰ Nordin:2007

⁸¹ Ibid: Nordin, 2007. Labba 2006.

⁸² Ibid: Nordin, 2007

⁸³ Danell, Öje, 2005. *Renskötelsens robusthet- behov av nytt synsätt för att tydliggöra rennäringens förutsättningar och hållbarhet i dess socioekologiska sammanhang*. Rangifer Report 10, 39-49.

⁸⁴ Berg, Anna & Östlund, Lars & Moen, Jon & Olsson, Johan, 2008. *A century of logging and forestry in a reindeer herding area in northern Sweden. Forest ecology and management*. Umeå. Department of Agricultural sciences.

⁸⁵ Kindberg, Jonas. *Monitoring and management of the Swedish brown bear (Ursus Arctos) population*. 2010:58. Umeå. Faculty of forest sciences.

⁸⁶ Rovdjursstrycket på renskötelsen är idag så högt att forskaren Mattias Åhrén lyfter frågan om statens rovdjurspolitik är ett brott mot nationell folkrätt. Se: Åhrén, Mattias, 2013. *Några folkrättsliga aspekter på Sveriges rovdjurspolitik i det samiska renskötelsområdet*. Stockholm. Särtryck ur juridisk tidskrift. 2012-13 nr 3. S 620-649.

⁸⁷ Svenska Samernas Riksförbund 2009. SSR:s rovdjurspolicy. Antagen av Samernas Landsmöte i Umeå den 12-13 juni 2007. Reviderad 2009-06-23. Svenska Samernas Riksförbund, Umeå.

krävs skotrar, terrängfordon, lastbilar och ofta hjälp av helikopter. Detta innebär ökade kostnader men det har också medfört att renskötseln idag är ett av de farligaste yrkena, med många dödsolyckor⁸⁸

De kumulativa effekterna av skogsbruk, vindkraft, rovdjur, infrastruktur, mekanisering, rasism, dålig ekonomi, ansvar för hela kulturen etc försvårar en ekonomisk lönsam rennäring. Den stora bieffekten av de kumulativa inträngen har för renskötarna inte i första hand varit den problematiska ekonomiska situationen. Problemet har i första hand varit den psykiska ohälsan, och det höga antalet självmord som skett bland unga renskötare. Psykisk ohälsa som är en följd av renskötarnas utsatta situation. De höga självmordsantalen har dragit till sig forskningens uppmärksamhet som konstaterar att självmord är vanligare i den renskötande befolkningen än inom den svenska urbana eller rurala befolkningen.⁸⁹ Dessutom bär de i högre mån än andra på självmordstankar och självmordsplaner. Unga män som beroende på den ekonomiska realiteten, markintrång, markkonflikter, ensamarbete, känslan av att vara ansvarig för hela kollektivet och kulturen drabbades av depressioner och självmord. Ytterligare ett problem utöver de ovanstående är också att det samiska normsystemet lyfter fram devisen ”tystnadens kultur” som något bra. Samer ska inte tala om sina problem eller sitt privatliv utanför familjen⁹⁰. Samtidigt har samerna ett klart rangsystem där olika samer har olika värden. Den same som är mest ursprunglig, kan tala samiska, slöjda, är en bra renskötare är detsamma som en ”bra same” och bäst är den starka renskötande sammen som inte talar om sina problem⁹¹. Sammantaget lever dagens renskötare i en mycket utsatt situation och en förändring är nödvändig.

Souvas – en samisk maträtt för vardagsbruk

Det var alltså inga små hinder som Ol Johan Sikku stod inför. Samerna var fortsatt starkt stigmatiserade med en negativ självbild. Renskötseln hade svårt att nå ekonomisk lönsamhet

⁸⁸ Hassler, Sven, 2005. *The health condition in the Sami population of Sweden, 1961-2002: Causes of death and incidences of cancer and cardiovascular diseases*. Umeå. Medicinsk fakultet, Folkhälsa och klinisk medicin, Epidemiologi och folkhälsovetenskap.

⁸⁹ Jacobsson, 2011

⁹⁰ Kaiser, Niclas, 2010. *Mental health problems among the Swedish reindeer herding Sami population - in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation..* Umeå. Department of Clinical Sciences. Division of Psychiatry

⁹¹ Åhren, 2008

och samerna var enligt forskare fortsatt koloniserade. Ol Johan Sikku hade dock stött på en internationell rörelse som han fann intressant även ur ett samiskt perspektiv. Det var i Slow Food rörelsen som Sikku funnit en filosofi som stämde väl överens med samernas eget synsätt. Det handlar i hög mån om bevarandet av traditionella metoder att tillreda mat, säsongsbetoningen som gör renköttet främst tillgängligt på vintern och omsorgen om djur och natur.

Från svenska statens sida har renskötseln drivits alltmer mot en expansiv renskötsel med stora renskötsel företag. Den här självbilden har aldrig stämt överens med samernas egen uppfattning av hur traditionell renskötsel bedrivs och hur ekonomisk vinst skall betraktas ⁹². Samiska renägare har när priset varit högt slaktat mindre renar eftersom de klarat sin ekonomi med ett litet uttag av slaktdjur, när priset varit lågt har antalet slaktade djur ökat då inkomsten från fler slaktade djur behövts för att täcka renskötarens kostnader. Företagsekonomiskt är dock denna modell inte den långsiktigt lönsammaste. Renskötarna söker i första hand inte ekonomisk vinst utan en stor och frisk renhjord. Den bästa renskötaren har det samerna kallar ”renlycka”. Tur med sina renar. De individer som har ”renlycka” får en stor och frisk renhjord ⁹³. Allt de rör vid blir guld och renarna är alltjämt välmående. I Slow Food Sapmí såg Sikku hur samerna skulle få ”renlycka” genom att dekoloniseras, leva efter sina kulturella normer, få en frisk renhjord och samtidigt nå ekonomisk lönsamhet.

Slow Food Sapmí skulle alltså uppmuntra samiska mat och köttproducenter att ta vara på sina produkter på det traditionella sätt som de alltid gjort för sina familjer men nu överföra det på en mer kommersiell basis.

Alla ovanstående aspekter som försvårade för renskötseln var Sikku medveten om när han började planera för lanseringen av Slow Food Sapmí. Till en början drevs projektet under Svenska Samernas Riksförbunds flagga med målet att föreningen en dag skulle kunna bära sig själva ekonomiskt. Sikku ville att renskötarna i Slow Food Sapmí skulle finna en plattform där deras traditionella kunskap värdesattes samtidigt som den styrkte dem i deras dekolonisering och sitt arbete för självbestämmande. Miljön skulle få en fokusplats, traditionen en annan och allt skulle mynna ut i att samerna stolta reste sig upp.

⁹² Labba 2006

⁹³ Ibid 2006

OI Johan Sikku hade med bildandet av Slow Food Sapmí en plattform. Härifrån skulle produkter, som för samerna är vardagliga men för svenska marknaden är unika, lanseras. Sikku hade i sin politiska roll som Sametingets ordförande alltför ofta upplevt att samerna behandlades på ett för honom koloniserande sätt. Sikku ville nå upp till nivåer av självbestämmande eller medbestämmande och han ville att det skulle ske på urfolkets egna premisser. Allt det här skulle ske i gränslandet mellan den traditionella sektorn renskötseln, den offentliga sektorn Sametinget/Länsstyrelsen och den privata marknaden. Någonstans mellan ideellt och kommersiellt trodde Sikku att den nya vägen fanns som innebar att renskötarna inte skulle behöva vara bidragsberoende mera, men inte heller tvingas försöka vinstmaximera som svenska staten önskade att de gjorde.

Den första presidiaprodukt som togs fram var Souvas. En presidiaprodukt är en produkt, art, växt eller mat, som av Slow Food bedömts så unik att den är viktig att bevara. Suovas betyder rökt på samiska och är lätt saltat och kallrökt reninnanlår. Köttet saltas och hängs i minst tre dagar innan det röks i kåta. Röken kommer från en öppen eld mitt på golvet och köttet hängs i taket. Köttet kommer från fritt vandrande renar och röks i anslutning till samebyns vinter eller sommarbetesområde. I tillägg till vanlig Souvas finns produkten Goike Souvas vilket är kött som lufttorkats utomhus, s. k. soltorkat renkött.

Souvas är en traditionell produkt som samerna själva alltid haft som en del av sin husmanskost men som tills nu varit tämligen okänd utanför gruppen. Slow Food Sapmí var dock helt övertygade om att det i denna traditionella produkt fanns perfekta utvecklingsmöjligheter. Produkten följde alla regler som Slow Food internationellt satt upp rörande genuinitet, smak och rättvisa.

Idag finns elva certifierade företag som kan sälja unika Souvasprodukter och en enkel sökning på nätet visar på tusentals receptförslag innehållande produkten. Effekten på såväl det samiska samhället som det svenska var därmed ganska omedelbar och synlig. Slow Food Sapmí hade funnit den där tomma rutan som kunde fyllas med innehåll. Före föreningens bildande fanns ingen som organiserade de samiska förädlingsföretagen, ingen som tog vara på deras intressen eller uppmuntrade dem att ta tillvara den samiska matkulturen.

Under 2013 beslutade årstämman att föreningen ytterligare skulle förstärka sin roll som branschorganisation med ett förstärkt ansvar för de samiska matförädlingsföretagen och

samiska restauranger⁹⁴. Projektet Luonddu Biebmu/Naturen mat har 2013 två anställda. Målet med projektet är att finna nya samiska matprodukter som skulle kunna bli presidiaprodukter. Projektet Njalle har en anställd och har som mål att under 2013 producera en samisk bok, med såväl recept som information om samiska traditionella mathantverksmetoder. Samtidigt fortsätter arbetet med Sapmí Awards, en gala som belönar de bästa samiska kockarna, slöjdarna och renskötarna. Vinstsumman är 100.000 kronor och arrangemanget är välbesökt av såväl samer som andra nationaliteter. Vid galan delas även certifikat ut till de samiska turistföretag som certifierats för att få kalla sig Samí experiences, ett kvalitetssigill som skall försäkra turister att den upplevelse de köper är genuint samisk.

I ett internationellt perspektiv kan elva företag ses som en liten framgång. I ett samiskt perspektiv var det här något helt nytt som både kändes positivt och var skapat av samerna själva utan direktiv utifrån. Elva samiska företag innebar också att elva samiska familjer med alla dess mostrar, fastrar, morbröder, farbröder, syskon och kusiner kunde stanna kvar och överleva inom rennäringen. Elva familjer som inte riskerade förlora sina urfolksrättigheter i form av renskötsel, jakt och fiske på sina traditionella marker. Elva familjer som idag uppger att de känner en högre självkänsla och stolthet över sin samiska identitet.

En individ som jag talat med uppger att han aldrig kunde tro att Souvas, det som hans familj åt till vardags, var den produkt som skulle hjälpa hans familj att nå lönsamhet inom rennäringen. Förr hade han smugit med den traditionella maten. Rädd för att andra utomstående skulle skratta åt hans sätt att tillreda köttet. Han var rädd att de skulle rynka på näsan åt den mat han ansåg vara allra godast. Att majoritetsbefolkningens medlemmar återigen skulle nedvärdera hans kultur. Därför var det extra viktigt att det var en så traditionell produkt som Souvas som valdes ut. Att det var just Souvas betydde nämligen att stoltheten över det samiska växte. Individen uppger att det var en märklig känsla när han insåg att den mat som han personligen älskade faktiskt också älskades av andra. Ingen skrattade utan tog hans kunskap och smaker på allvar. Nu uppger informanten att han känner ett nytt självförtroende. Det samiska är inte bara negativt laddat och skäl till nedlåtande kommentarer. Istället har han förstått att samerna också har en unik kunskap och en traditionell matkonst som kan uppskattas även av andra folk. Dessutom uppger informanten att han är extra stolt att

⁹⁴ Hävvi i Glen är en samisk restaurang som är verksam i Jämtland och som aktivt arbetar med den traditionella maten, exempelvis Souvas. 2013 finns restaurangen med i White Guide som rekommenderar Sveriges bästa restauranger. Se: <http://www.havviiglen.se>

Slow Food Sapmí lyckats med sitt arbete utan inblandning från staten. Det här var inget nytt statligt direktiv utan lyftes upp av samerna själva och utgick från deras egen kultur.

Slow Food Sapmí stannar dock inte vid framtagandet av produkter. De vill på alla möjliga nivåer arbeta med samernas dekolonisation. Som ett led i detta var föreningen värd för Indigenous Terra Madre 2011. Eventet samlade urfolk från hela världen för att diskutera hur traditionell kunskap och hållbara metoder för mathantverk kan skapa miljövinster och rättvisa. Tanken är att urfolken genom samarbeten ytterligare skall förstärkas i självförtroende och kunskap. Nästa Indigenous Terra Madre hålls i Indien 2014 hos urfolket Meghalaya. Terra Madre är en del av Slow Food Sapmís internationella arbete. Rent marknadsmässigt säljs idag en stor del av Souvas till Italien där Slow Food rörelsen grundades och har sitt säte. Men inte bara omedelbara ekonomiska vinster nås genom internationellt samarbete. Slow Foods eget Terra Madre för alla nationaliteter, beslöt under 2012 att skriva in i sina stadgar att urfolkens rättigheter till land och vatten skall skyddas. Detta var en vinst för Slow Food Sapmí som nu får ytterligare internationellt stöd i sitt arbete för samiskt självbestämmande och som tar ytterligare ett steg i sin medvetna dekoloniseringsprocess.

Slow Food som sociala entreprenörer

Det var inte särskilt många som trodde att Slow Food Sapmí skulle lyckas när de startade. Det var inte många som förstod vad Ol Johan Sikku och medlemmarna talade om. Dekolonisation vad var det? Sälja traditionell samisk mat och tro någon skulle vilja äta den? Få betalt för sin kunskap? Kunna skapa vinst i företaget samtidigt som man inte gav upp sin kultur? Visa stolthet utan att någon skrattade? Få människor att må bättre psykiskt och få bättre ekonomi genom att bara vara den de var? Många trodde att det var ett skämt.

Samtidigt litade människor på Sikku, som tidigare varit en ledstjärna för samerna. Allteftersom fler anslöt sig så växte också tilltron. Idag inför Sametingsvalet 2013 är dekolonisation det mest använda begreppet av alla i de samepolitiska debatterna. Traditionell kunskap är hippt och det syns inte vara så otroligt att någon skulle vilja äta vår traditionella mat. Plötsligt handlar inte Slow Food rörelsens inverkan på samerna bara om mat. Samiska slöjdare blir alltmer modiga i sina uttryck och företag som Denim Demon och StoorStålka

skapar nytt samiskt mode för alla, samtidigt som de använder begrepp som Slow Food lanserade.

Sociala entreprenörer refereras ofta till som framtidens ledare med bra kontakter såväl i det lokala samhället som i omvärlden⁹⁵. Detta stämde väl överrens med Ol Johan Sikku och de första medlemmarna i Slow Food Sapmí. I början ansågs de besvärliga då de utmanade rådande dikotomier. Föreningen fick inget föreningsstöd av Sametingets kulturråd som delar ut förenings/organisationsbidrag till alla andra samiska föreningar. Kulturrådet ställde sig helt oförstående och kunde inte förstå vad föreningen arbetade med. Inte heller kunde kulturrådet förstå om detta var ett företag eller en ideell förening. Var det en talesperson för renskötarna eller ett politiskt initiativ? Slow Food Sapmí hamnade likt så många andra sociala entreprenörer som drivs av ideell kommersialism mellan stolarna⁹⁶. De ansågs utmanande och ingen såg att de kunde ha en lösning på en del samhällsliga problem.

Sociala entreprenörer ses ofta på detta sätt som både ett hot och en möjlighet. De ställer det gamla sättet att resonera mot ett nytt sätt att tänka och det leder ofta till uppenbara konflikter⁹⁷. Samerna ville inte höra att de var koloniserade. För om man erkände att man var koloniserade erkände man samtidigt att man hade dålig självkänsla och levde under förtryck. Slow Food Sapmí utmanade med sina nya tankar makteliten och tvingade alla renskötare att se på sina produkter på ett annat sätt. Kanske var storskalig renskötsel inte den väg som var bäst för att företaget skulle gå med vinst? Kanske var den mer traditionella intensiva renskötseln, där renskötaren levde nära sina djur och sen förädlade sina produkter själv framtidens väg? En tanke som för många inledningsvis var svår att ta till sig då svenska staten i nära 50 år främjat den extensiva renskötseln.

För att utmana en traditionell kultur som den samiska som är byggd på släkter, gammal kunskap och kollektivet behövs mod. Andra samer som utmanat normer har uteslutits från sina familjer⁹⁸. Man gör som alltid gjort är en devis som väl skulle kunna beskriva renskötarna. Att sälja Souvas, vår egen mat, är dock inte att göra som man alltid gjort. Att sälja den internationellt är ännu värre. Att tala om psykisk ohälsa och kolonisation rimmade

⁹⁵ Gawell, Malin & Johannisson, Bengt & Lundqvist, Mats, 2009. S 15

⁹⁶ Ibid: 2009

⁹⁷ Ibid:2009

⁹⁸ Åhren, 2008 skriver om en ung man som utesluts ur sin familj när han kommer ut som homosexuell. Kaiser, Niclas, 2010 beskriver hur pressen att följa traditionella mönster, att gifta sig samiskt, att föra traditioner vidare skapar psykisk ohälsa hos unga samiska renskötare.

inte väl ihop med samernas ”tysta kultur”. Individens negativa upplevelser av rasism, nomadskolor och intrång bedömdes vara bäst gömda. Sakta kom dock denna självbild att förändras och även om mycket återstår är idag psykisk ohälsa och renskötseln svåra ekonomiska situation områden som ofta diskuteras internt.

Sociala entreprenörer måste uppfylla samhällliga mål och arbeta för en behövande målgrupp. Många av medlemmarna i Slow Food Sapmi arbetar också ideellt och föreningen återinvesterar eventuell vinst. Samtidigt har föreningen levererat en lösning där svenska staten inte längre kunde leverera en lösning. Staten har försvårat renskötselns möjligheter att försörja renskötselaren, men med nya infallsvinklar nås nu ekonomisk lönsamhet för medlemmarna i föreningen. Den här formen av kreativitet, att finna lösningar och se nya infallsvinklar, är något som en social entreprenör måste ha. Både i sin målsättning och i sin problemlösning⁹⁹. Det gäller att ha en vision om hur ett samhällsproblem kan lösas bättre än tidigare och sedan vara hängiven nog för att gå från ord till handling.

Slow Food Sapiamis medlemmar ville lyfta den samiska befolkningen, de ville ha en långsiktig lösning för alla och de ville att den skulle vara miljömässigt hållbar. Genom att ansluta sig till en internationellt etablerad rörelse som arbetade utefter dessa normer utmanade de den samiska värderingen, att bara arbeta med andra urfolk, men de såg utanför den symboliska gränsen eftersom nyttan i ett internationellt samarbete ansågs vara mera värt. Föreningen var bara intresserad av idéer som kunde förändra på bred front och påverka både nationellt, regionalt och globalt.

Egentligen var formen sekundär. Formen är ofta sekundär för en social entreprenör. Huvudsaken är att idén kan förverkligas och de sociala entreprenörerna är ofta besjälade av sitt uppdrag¹⁰⁰. Besatthet är ett begrepp som ofta nämns i samtalen om Ol Johan Sikku. Det här är allt han vill och allt han är för tillfället och det får andra att våga tro.

För att utmana normerna krävdes mod från föreningens medlemmar. Nästan än viktigare var Ol Johans förhandlings och anpassningsförmåga¹⁰¹. Diskussionerna var inledningsvis många.

⁹⁹ Ibid: S 118

¹⁰⁰ Ibid: 99

¹⁰¹ Detta är också viktiga delar när entreprenören skall handla med detaljhandeln som är en mogen organisation där förväntningarna är att mötas av småföretagare som kan uppträda som ledare och fungera i etablerade nätverk. Se: Sundin, Elisabet, 2004. *Små företag – lösning på vad och för vem. Småföretag och entreprenörer – expanderande och älskade*. I: Ericsson, Daniel, 2004. *Det oavsedda entreprenörskapet*. Lund, Academia Adacta. Detaljhandeln är en av de

Åsikterna gick isär. I det skedet gällde det att bygga broar mellan olika individer samtidigt som föreningen inte tappade fokus. Sikku var helt på det klara med vad han tyckte var viktigt och det medförde att allting annat var förhandlingsbart. Föreningens medlemmar lyfter särskilt fram denna diplomatiska sida som en av Sikkus viktigaste. Allas åsikt fick uttryckas och diskussionerna fick ta sin tid. Till sist var alla överens och idag är medlemmarna mycket nöjda med slutresultatet. De långa samtalen har också föranlett att föreningens medlemmar är väl insatta i föreningens mål och verksamhet. Något som skapar intervjuer med många utmaningar.

Riskerna med att befästa vad som är samiskt

Miriam Salzer-Mörling skriver i sin studie ”*Företag som kulturella uttryck*” att det är otänkbart att gå in på posten och fråga vilka kulturella uttryck som är deras. De anställda är inte medvetna om att det handlar om hur möten hålls och hur kontor utformas eller när och hur verksamheten planeras¹⁰².

Slow Food Sapmi är väl medvetna om sina kulturella uttryck. I samtalen med medlemmar så ställs frågan om de vet hur möten hålls. Alla svarar konsensus. Alla vet hur kontoren utformas, vilka bilder som framställs och alla är väl medvetna om när de planerar sin verksamhet. Medlemmarna är väl medvetna om att de är en del av det kulturella skapandet. De vill ändra bilden av det samiska och de vill vara en del i såväl skapandet av den nya bilden som i försäljningen av den. De har ställt sig själva frågan vad olika saker i deras liv och i deras företag betyder. De har via förståelsen för kolonisationen också förstått hur deras egen kultur skapas och att det finns alternativ¹⁰³.

Det här en ny situation för mig som forskare. Inom etnologin träder vi in i den värld vi studerar och dekonstruerar och försöker förstå hur en grupp skapar mening. Här finns en grupp som själva är medvetna om sitt meningsskapande. Medlemmarna har kunskap om hur symboler kan användas både som gränssymboler inom den samiska gruppen som gränssymboler utåt mot andra. De är väl medvetna om att det finns en privat sida av

samarbetspartners som Slow Food har för att sälja Souvas till restauranger och matvarubutiker. Idag är all äkta Souvas som säljs förmedlat genom Slow Food.

¹⁰² Salzer-Mörling, Miriam, 1998. *Företag som kulturella uttryck*. Lund. Academia Adacta. S 51

¹⁰³ Ibid: 53

etniciteten som inkluderar grannar, släktingar, rivalitet och svartsjuka. De är samtidigt medvetna om att det finns en offentlig etnicitet som har sin plats i det officiella rummet och som bestämmer relationen mellan nationalstat och urfolk. En offentlig etnicitet som är symbolisk och uniform i sin form, en etnicitet som starkt påverkas om hur vi benämner ting¹⁰⁴.

Den här etnopolitiska processen som Slow Food Sapmí arbetar utefter liknar den som samiska organisationer genomförde under 1970-talet. Den då jojken blev folkmusik och kolten gick från att vara ett vardagsplagg till att bli en nationaldräkt. En process som föranledde skapandet av den samiska flaggan och den samiska nationen¹⁰⁵. En process som utspelade sig inte bara i Sapmí utan bland urfolk i hela västvärlden. Detta föranledde att över hela västvärlden ökade antalet individer som identifierade sig med urfolk markant. I USA steg antalet människor som identifierade sig med ett urfolk från 700.000 till 1,4 miljoner och flera nya stammar uppstod, vilket inte var ett resultat av biologi¹⁰⁶.

Det är genom symboler som vi skapar en värld fylld av mening och form¹⁰⁷. Det är genom symboler vi skapar gränser mellan vårt samhälles början och dess slut. Gränserna skapas för att vi på något sätt interagerar med andra från vilka vi vill urskilja oss. Hur gränserna sedan markeras, vilka symboler som markerar dem, beror helt på samfundet ifråga och vad samfundet vill ha sagt. En del gränser är lagbundna, som nationsgränserna. Andra är religiösa eller språkliga. En del existerar bara i människors tankar och andra är retoriska¹⁰⁸.

Intressant i detta sammanhang är att studera vilka symboler Slow Food Sapmí använder sig av för att skapa den samiskhet som de vill förmedla till andra. Studerar man det informationsmaterial som föreningen förmedlar samt det reklammaterial som förädlare och restauranger har så framträder en klar bild. I centrum står de symboler som framlyftes under den etnopolitiska rörelsen på 1970-talet. De symboler som vi idag upplever som traditionellt samiska. Det är renen, kolten och den orörda fjällnaturen. I tillägg till dessa traditionella

¹⁰⁴ Weaver, Sally, 1984. *Struggles of the nation- states to define Aboriginal Ethnicity: Canada and Australia*. I: Gold, Gerald L (red), 1984. *Minorities and Mother country imagery*. New Foundland: St Johns. Institute of social and economic research. S 185

¹⁰⁵ Samernas flagga användes första gången vid samekonferensen i Åre 1986. Den var ett resultat av en tävling där det vinnande bidraget skapats av Astrid Båhl.

¹⁰⁶ Friedman, Jonathan, 1994. *Cultural identity and global process*. London. Sage. S 102.

¹⁰⁷ Salzer-Mörling, 1998. S 44

¹⁰⁸ Cohen, Anthony, 1985. *The Symbolic Construction of Community*. St Ives. Routledge. S 11

Samiska symboler porträtteras maten stilistiskt och modernt. Det är fotografier på mat där de rena produkterna är i fokus. Det är kött på en gaahkoe¹⁰⁹ samt ofta någon form av kryddkvist.

Precis som Miriam Salzer- Mörling noterar i Ikeas reklamkampanjer finns inga bilder på nöjda kunder¹¹⁰. Istället är det föreningens inre som skall visas upp. Det är de inre värderingarna, det genuina, de äkta känslorna som står i fokus. Föreningen vill visa upp sin urfolkssjäl och knyta den till naturen. Den rena naturen. Inga bilder på vindkraftverk eller slalomliftar. Det liv som finns här framställs som genuint med djupa rötter i samisk tradition och kultur. Alla bär samiska koltar i starka färger som kontrasteras mot den karga fjällnaturen och rena maten. Det handlar om att sälja tanken på ursprunglighet till kunden. En kund som är klimatsmart, ekologisk och modern.

Medlemmarna i Slow Food Sapmí skapar medvetet symboliska gränser som anses önskvärda. Betraktar man dem så syns emellertid världen bakom. Den mänskligt skapade konstruktionen där tänkande individer skapat mening och produkter som går att sälja.

För att nå sina mål med att dekolonisera det samiska folket, skapa nya ekonomiska möjligheter inom renskötseln och främja samisk kultur önskar Slow Food Sapmí lyfta samernas egen kultur. Ett vanligt uttalande från medlemmar är att det är samernas röst som skall höras. Ändå är det precis samma symboler som redan är kända som lyfts fram. Det enda okända elementet är själva köttprodukten Souvas. I ett andra led skulle den gravade och sedan soltorkade köttprodukten från sydsamiskt område kunna lanseras. Produkterna lanseras likväl mot en tavla av redan kända samiska symboler. Detta betecknas inom postkolonialismen som strategisk essentialism¹¹¹.

Strategisk essentialism används för att förklara hur minoriteter använder sin position för att göra sin röst hörd. De förstärker sin minoritetsposition, exempelvis används urfolksstatusen i FN för att få upp specifika frågor på den politiska dagordningen. Urfolksstatusen fungerar som ett effektivt verktyg. Samtidigt som urfolksstatusen stöder minoriteten hjälper det till att bibehålla koloniala strukturer. Paradoxen blir att samernas strategi, för att skapa ett utrymme, kräver att man inlemmas i det omgivande samhällets strukturer. Detta medför i nästa steg att samernas identitet, självbild och verklighetsuppfattning måste formuleras så att de passar in i det redan existerande systemet. Vilket går stick i stäv med dekolonialisternas mål. De önskar

¹⁰⁹ Gaahkoe, samiskt mjukbröd bakat för att kunna behållas i en ryggsäck vid vandringar.

¹¹⁰ Salzer – Mörling, 1998. S 11

¹¹¹ Eide, Elisabeth, 2010. *Strategic essentialism and ethnification. Hand in Glove? I: Nordicom Review 31:2. S 63-78*

bli bemötta på samma sätt som majoritetsbefolkningen, men använder således sin minoritetsstatus för att göra sin röst hörd. För att närmare beskriva paradoxen lyfter freds- och utvecklingsforskaren Peter Johansson fram urfolkens uppfattning om landrättigheter. Urfolket uppfattar land som omöjligt att äga men i en liberal diskurs där tanken om privat ägande är normgivande måste samerna anpassa sin uppfattning för att kunna driva sina rättsliga krav till det land man länge befolkat och bebott¹¹².

Den här strategiska essentialismen använder sig även Slow Food Sapmí av. De använder sig av redan kända samiska symboler och sätter in dem i en kontext som tilltalar majoritetsbefolkningen. Det är hållbart, det är äkta, det är rättvist. Det är kolten, renen och kåtan. Även om man vill frigöra sig från det koloniala arvet riskerar man ändå att cementera koloniala attityder och reproducera bilden av den andre¹¹³. Det finns alltså en risk med att använda sig av etniciteten när man vill få till stånd förändringar. Man kan konstruera skillnader som inte finns eller homogenisera bilden av samerna.

Det här är emellertid inget som Slow Food Sapmí reagerar över. De är stolta över att de brutit sig loss från statliga bidrag och olönsamhet. De är stolta att deras produkter är producerade av samer på ett traditionellt sätt och att varje såld produkt lyfter upp samerna som folk.

Sammanfattning

Slow Food Sapmí bildades 2009 och har idag ett 150-tal medlemmar. Elva förädlingsföretag drivs idag med utgångspunkt från föreningen.

Det var en alltmer tilltagande känsla av att samerna var fortsatt koloniserade. Samerna förlorade renbetsmålet i Härjedalen, renskötseln drogs med dåliga lönsamhet, intrången i markerna ökade och statens politik gynnade inte renskötsel-företagen. I tillägg noterade Sikku hur samerna inte kom ur sin egen dåliga självuppfattning och självmorden ökade i antal. Det här fick ordförande Ol Johan Sikku att starta föreningen. Sikku hade kommit i kontakt med dekoloniserings-teorier som gjorde gällande att samerna måste skapa en egen röst. Det var

¹¹² Johansson, Peter, 2008. *Samerna – ett ursprungsfolk eller en minoritet? En studie av svensk samepolitik 1986-2005*. Institutionen för globala studier. Göteborg. Göteborgs universitet.

¹¹³ Green, Carina, 2008. *Indigeniety. Idea and Politics reality*. I: Sköld, Peter (red), 2008. *Människor i Norr. Samisk forskning på nya vägar*. Umeå. Centrum för samisk forskning. S 31-37

samernas egna angelägenheter, världssyn, kunskapsskapande, och perspektiv som skulle stå i fokus. Samerna skulle själva skapa sin framtid och inte vara i händerna på andra.

I början var samerna tveksamma men Ol Johan Sikkus egen legitimitet gjorde att några valde att lyssna. Från start var föreningen inkluderande och lyckades förklara de ganska snåriga dekolonisationsbegreppet utan att förlora förtroende. Man förenklade och använde ett språk som renskötarna förstod och man lät diskussionen ta sin tid, olika inriktningar och perspektiv gavs plats utan att locket lades på.

När rörelsen väl kom i rullning gick allt till synes väldigt fort. Fler och fler renskötare anslöt sig och idag är dekolonisering samernas eget ”modebegrepp”. Det finns ingen en samisk politiker utan egen uppfattning om dekolonisation. Det finns ingen same som idag inte stolt serverar Souvas.

Käll och litteraturförteckning

Tryckta källor

Allard, Christina, 2006. *Two sides of the coin –rights and duties: the interface between environmental law and Sami law based on a comparison with Aotearoa/ New Zealand and Canada*. Luleå. Luleå University of Technology.

Amft, Andrea, 2000. *Sapmi I förändringens tid: en studie i svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus och etnicitetsperspektiv*. Umeå. Samiska studier.

Balto, Asta, 1997. *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo. AD Notam Gyldendal AS.

Berg, Anna & Östlund, Lars & Moen, Jon & Olsson, Johan, 2008. . *A century of logging and forestry in a reindeer herding area in northern Sweden*. *Forest ecology and management*. Umeå. Department of Agricultural sciences.

Birch, Tony, 2007. *Testimony*. Aboriginal History Journal Vol 30. Canberra. ACT: Australian National University.

Blind, Ellacarin, 2005. *Samiskt internatboende i Sverige. En informants berättelse*. I: Sköld, Peter & Axelsson, Per (red). *Ett land, ett folk. Sapmi i historia och nutid*. Umeå. Centrum för samisk forskning. S. 247-257.

Bull, Tove 2002. *Kunnskapspolitik, forskningsetikk og det samiske samfunnet*. I: *Samisk forskning og forskningsetikk. De nasjonale forskningsetiske komiteer*. Oslo. S. 15-16.

Cohen, Anthony, 1985. *The Symbolic Construction of Community*. St Ives. Routledge.

Danell, Öje, 2005. *Renskötselns robusthet- behov av nytt synsätt för att tydliggöra rennäringens förutsättningar och hållbarhet i dess socioekologiska sammanhang*. Rangifer Report 10, S. 39-49.

Ehn, Billy, 1993. *Kultur och erfarenhet: aktuella teman i svensk etnologi*. Stockholm. Carlsson

Eide, Elisabeth, 2010. *Strategic essentialism and ethnification. Hand in Glove?* I: *Nordicom Review* 31:2. S. 63-78.

Eidheim, Harald, 1971. *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo. Universitetsforlaget.

Elenius, Lars, 2006. *Nationalstat och minoritetspolitik. Samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv*. Lund.

Eriksen, Thomas Hylland, 1998. *Etnicitet och nationalism*. Nora. Nya Doxa, Nora.

- Frändén, Märith, 2010. *Att blotta vem jag är. Släktnamnskick och släktnamnsbyten i Sverige 1920-2009*. Uppsala. Institutionen för nordiska språk.
- Gawell, Malin & Johannisson, Bengt & Lundqvist, Mats, 2009. *Samhällets entreprenörer. En forskarantologi om samhällsentreprenörskap*. Stockholm. Stiftelsen för kunskaps och kompetensutveckling.
- Goffman, Erving. 1972. *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm. Nordstedt.
- Green, Carina, 2008. *Indigeniety. Idea and Politics reality*. I: Sköld, Peter (red), 2008. *Människor i Norr. Samisk forskning på nya vägar*. Umeå. Centrum för samisk forskning. S. 31-37.
- Hassler, Sven, 2005. *The health condition in the Sami population of Sweden, 1961-2002: Causes of death and incidences of cancer and cardiovascular diseases*. Umeå. Medicinsk fakultet, Folkhälsa och klinisk medicin, Epidemiologi och folkhälsovetenskap.
- Hirsti, Reidar, 1967. Oslo. *En samisk utfodring*. Oslo.
- Mach, Zdzislaw, 1993. *Symbols, conflicts and identity: essays in political anthropology*. Albany. State Univ. of New York Press.
- Minde, Henry, 2003. *Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye samiske offentligheten*. I: Björkli, Björn & Selle, Per (red). *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye offentligheten*. Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Midré, George, 2008. *Distribution, Recognition and Poverty Experience from Guatemala to Norway*. I: Minde, Henri (red). *Self determination Knowledge Indigeniety*. Nederländerna. Eburon. S 203-219.
- Jacobsson, Lars, 2011. *Psykisk ohälsa och självmord bland renskötande samer*. I: Fällman Hans & Born, Bertil (red), 2011. *Depressioner är vanligare än vi vill tro*. Umeå. Medicinska fakulteten. S. 29-44.
- Jannok, Nutti, Ylva, 2010. *Ripsteg mot spetskunskap i samisk matematik: lärares perspektiv på transformeringsaktiviteter i samisk förskola och sameskola*. Luleå. Institutionen för pedagogik och lärande.
- Jernsletten, Johnny-Leo & Klovov, Konstantin, 2002. *Sustainable Reindeer Husbandry*. Tromsø. University of Tromsø.
- Jernström, Elisabeth & Johansson, Henning, 1997. *Kulturen som språngbräda*. Lund. Studentlitteratur.
- Johansson, Peter, 2008. *Samerna – ett ursprungsfolk eller en minoritet? En studie av svensk samepolitik 1986-2005*. Institutionen för globala studier. Göteborg. Göteborgs universitet.
- Johansson, Staffan & Lundgren, Nils-Gustaf, 1998. *Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys*. Rapport till expertgruppen i offentlig ekonomi (ESO). DS nr. 8. Stockholm. Fritzes offentliga publikationer.
- Kaiser, Niclas, 2010. *Mental health problems among the Swedish reindeer herding Sami population - in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation..* Umeå. Department of Clinical Sciences. Division of Psychiatry.

- Kindberg, Jonas. *Monitoring and management of the Swedish brown bear (Ursus Arctos) population*. 2010:58. Umeå. Faculty of forest sciences.
- Kuhmunen, Gudrun & Carina Sarri, 2008. *Kan samisk traditionell kunskap överföras, till en ny tid i den samiska förskolan och i så fall hur?* D-uppsats. Pedagogik. Luleå tekniska universitet.
- Kuokkanen, Rauna, 2000. *Towards an "Indigenous paradigm" from a Sami perspective (411-436)*. Canadian Journal of native studies, 20.
- Lahall, Jan-Peter, 1999. *Svensk rennäring (Reindeer Husbandry in Sweden)*. Medverkande: Svenska samernas riksförbund, Jordbruksverket, Sveriges lantbruksuniversitet, Statistiska centralbyrån. Stockholm.
- Labba, Niklas, Granefjell, Svein-Ole, Linder, Björn, Riseth, Jan-Åge, 2006. *Analyse av den samiske reindriftens økonomiske tilpasning- Reinen – inntektskilde eller kulturforankring?* Kautukeino. Diedut nr 4.
- Labba, Niklas, Riseth, Jan-Åge, 2007. *Analys av den samiske renskötselns økonomiska tillpassning. Reinen inntektskilde eller kulturfaste?* Nordic Conference of Reindeer and Reindeer Husbandry Research. NORs 14 konferense om reinen og reindrift. Helsinki. Rangifer report. S 57-70.
- Lange, Anders, 1998. *Samer om diskriminering. En enkät och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO)*. Stockholm. CEIFOs Skriftserie 78.
- Lantto, Patrik, 2000. *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900-1950*. Umeå. Kulturens frontlinjer.
- Lantto, Patrik, 2008. *Att det för lapperne skulle vara likgiltigt hvor han flyttade. Tvångsflytting som problemlösning i svensk samepolitik*. I: Sköld, Peter. *Människor i Norr Samisk forskning på nya vägar*. Umeå. Centrum för samisk forskning. S 141-166.
- Lantto, Patrik, 2012. *Lappväsendet. Tillämpningen av svensk samepolitik 1875-1971*. Umeå. Centrum för samisk forskning.
- Ledman, Ann-Lill, 2012. *Att representera och representeras. Samiska kvinnor i svensk och samisk press. 1966-2006*. Umeå. Cesam:s skriftserie nr 15. Umeå Universitet.
- Lundmark, Lennart, 1998. *Så länge vi har marker. Samerna och staten under sexhundra år*. Stockholm. Prisma.
- Lundmark, Lennart, 2002. *Lappen är ombytlig, ostadig och obekväm. Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv*. Umeå. Norrbottensakademins skriftserie 3. Kulturens frontlinjer 41.
- Mattson, Katarina, 2001. *Ekonomisk rasism. Föreställningar om de Andra inom ekonomisk invandringsforskning*. I: Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red). *Sverige och de Andra*. Stockholm Natur och kultur.
- Marainen, Johannes, 1984. *Förflyttningar i Sapmi. Gränsregleringar i Norden och dess följdverkningar för samer*. I: *Sapmi. Skriftserie utgiven av Svenska samernas riksförbund*. 1984:2. Umeå. S. 83-91.

- Midré, Georges, 2008. *Distribution, Recognition and Poverty: Experiences from Guetamala and Norway*. I: Minde, Henry (red), 2008. *Indigenous Peoples: Self-determination, Knowledge, Indigeneity*. Delft, Netherlands. Eburon. S 203-219.
- Mörkerstam, Ulf, 1999. *Om ” lapparnas privilegier ” : Föreställningen om samiskhet i svensk samepolitik 1883-1997*. Stockholm: Univ
- Nordin, Åsa, 2000. *Relationer i ett samiskt samhälle: en studie av skötesrens systemet i Gällivare under första delen av 1900 talet*. Umeå. Samiska studier.
- Nordin, Åsa, 2007. *Renskötseln är mitt liv: analys av den samiska renskötselns ekonomiska anpassning*. Umeå. Vaartoeh, centrum för samisk forskning.
- Pikkarainen, Heidi & Brodin, Björn 2008. *Diskriminering av samer. – Samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*. Stockholm. DO:s rapportserie 2008:1.
- Pusch, Simone, 1998. *Nationalismen och kåtaskolan: remissvaren till O. Bergqvists förslag till kåtaskolareform 1909-1912*. I Sköld, Peter & Kram, Kristina (red). *Kulturkonfrontationen i lappmarken. Sex essäer som mötet mellan samer och svenskar*. Umeå. Kulturens frontlinjer, Skrifter från forskningsprogrammet, Kulturgräns norr 13, s 95-136.
- Riseth, Jan Åge, 2000. *Sami Reindeer Management Under Technological Change 1960-1990: Implications for Common-Pool Resource Use Under Various Natural and Institutional Conditions. A comparative Analysis of Regional Development Paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark, Norway*. Norges landbrukshøgskole. Ås. vol 1-2.
- Ritzer, Georg, 2005. *The McDonaldization of society*. I: Whitaker, Lisa Grey, 2005. *Getting started in sociology*. Arizona. Arizona state university. S 13-19
- Ruong, Israel, 1982. *Samerna i historien och i nutiden*. Stockholm. Bonniers förlag
- Said, Edward W. 2004, *Orientalism*. Ordfront. Stockholm
- Salzer-Mörling, Miriam, 1998. *Företag som kulturella uttryck*. Lund. Academia Adacta.
- Sara Mikkel Nils, 2004. *Samisk kunskap i undervisning og läremidler (114-130)*. I: Hirvonen, Vuokko (red), *Samisk skole i praktik och praksis, 2004*. Karasjok. ForfatterernasForlag.
- Smith, Tuhiwai Linda, 1999. *Decolonizing Methodologies, research and indigenous peoples*. London & New York. Zed books LTD
- Spivak, Gayatri Chakravorty, 1993. *Outside in the teaching machine*. London. Routledge.
- Stoor, Krister, 2007. *Juoiganmuitalusat - jojkberättelser : en studie av jolkens narrativa egenskaper*. Umeå. Samiska studier.
- Stordahl, Vigdis, 1998. *Same I den modern verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok. Davvi Girji.
- Sundin, Elisabet, 2004. *Små företag – lösning på vad och för vem. Småföretag och entreprenörer – expanderande och älskade*. I: Ericsson, Daniel, 2004. *Det oavsedda entreprenörskapet*. Lund, Academia Adacta.

Svenska Samernas Riksförbund 2009. *SSR:s rovdjurspolicy*. Antagen av Samernas Landsmöte i Umeå den 12-13 juni 2007. Reviderad 2009-06-23. Svenska Samernas Riksförbund, Umeå.

Thomasson, Lars, 2002. Ur: *Jämtlandssamernas nutidshistoria, en mer än hundraårig kulturkamp*. Östersund. Gaaltije.

Weaver, Sally, 1984. *Struggles of the nation- states to define Aboriginal Ethnicity: Canada and Australia*. I: Gold, Gerald L (red), 1984. *Minorities and Mother country imagery*. New Foundland: St Johns. Institute of social and economic research. S. 185.

Wikström, Hanna, 2009. *Etnicitet*. Malmö. Liber.

Åhrén, Christina, 2008. *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. Umeå. Institutionen för kultur och medievetenskaper.

Åhren, Ingvar, 1986. *Änge, lappbarnhem, sameskola 1885-185*. Härnösand. Sameskolstyrelsen.

Åhrén, Mattias, 2010. *The Saamí Traditional Dress and beauty Pageants: Indigenous People's Rights of Ownership and Self-Determination over their cultures*. Tromsø. Universitetet i Tromsø.

Mattias Åhrén lyfter frågan om statens rovdjurspolitik är ett brott mot internationell folkrätt. Se: Åhrén, Mattias, 2013. *Några folkrättsliga aspekter på Sveriges rovdjurspolitik i det samiska renskötseområdet*. Stockholm. Särtryck ur juridisk tidskrift. 2012-13 nr 3. S. 620-649.

Ålund, Aleksandra, 2002. *The spectre of ethnicity, Merge studies on ethnicity and society*. Department of Ethnic Studies. Linköping. Linköpings universitet.

Svensk författningssamling (SFS)

SFS 1971:437. Rennäringslag. Stockholm

SFS 2010:1408. Lag om ändring i Regeringsformen. Stockholm

Tidningar och tidsskrifter

Lindstrand, Åsa, 2008. *Louise och studiet av en stulen religion*. I: Samefolket 2008:3. S 8-11.

<http://www.medfak.umu.se/forskning/forskningens-dag/forskningens-dag-2011/>

S·E·S·P·A

www.miun.se/sespa

Mittuniversitetet

Avdelningen för Ekonomivetenskap och Juridik

Kunskapens väg 1

831 25 Östersund

www.miun.se